

International Science Group
ISG-KONF.COM

LA FATIGUE ACADÉMIQUE: FRENCH CRITICAL THEORY, DELEUZIANISM, FOUCAULT

ISBN 979-8-89504-803-0

DOI 10.46299/979-8-89504-803-0

Mariia Panasiuk

**LA FATIGUE ACADÉMIQUE: FRENCH
CRITICAL THEORY, DELEUZIANISM,
FOUCAULT**

A Collection of Academic Papers

Monograph

2024

UDC 101.9

Author:

Mariia Panasiuk – ES Institute of SHM, Department of Philosophy and Cultural Management The National University of Ostroh Academy, Ukraine.

Panasiuk M. *La fatigue académique: French critical theory, Deleuzianism, Foucault.* Monograph. – Primedia eLaunch, Boston, USA, 2024. – 101 p.

Library of Congress Cataloging-in-Publication Data

ISBN – 979-8-89504-803-0

DOI – 10.46299/979-8-89504-803-0

All rights reserved. Printed in the United States of America. No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required.

UDC 101.9

ISBN – 979-8-89504-803-0

© Panasiuk M.

Анотація

Збірник наукових праць *La Fatigue Académique: Французька критична теорія, Дельозіана, Фуко* присвячений глибокому аналізу та переосмисленню ключових ідей французьких мислителів другої половини ХХ століття, які змінили траєкторію сучасної філософії та соціальної думки. В трьох розділах представлено багатий спектр теорій, які досліджують проблеми влади, громадської думки, людської суб'єктивності та капіталістичного суспільства.

У першому розділі зібрано дослідження французької критичної теорії, де розглянуто ідеї таких авторів, як П'єр Бурдьє, Жан Бодрійяр, Жан-Поль Сартр, Жак Лакан та інші. Другий розділ присвячено Дельозіані, філософії Жилия Дельоза та його співавтора Фелікса Гваттарі, які розвивали радикальні концепції культурних потоків, ризоматичної структури та антифашизму. Останній розділ аналізує творчість Мішеля Фуко, зокрема його внесок у політичну філософію та суспільні науки.

Збірка має на меті залучити читача до світового інтелектуального спадку та стимулювати критичне мислення, розкриваючи важливість цих теорій для розуміння сучасної культури та суспільства.

Abstract

The collection *La Fatigue Académique: French Critical Theory, Deleuzianism, Foucault* is dedicated to an in-depth analysis and reevaluation of the key ideas of French thinkers from the second half of the 20th century, which have reshaped the trajectory of contemporary philosophy and social thought. The three sections of the collection present a rich spectrum of theories that explore issues of power, public opinion, human subjectivity, and capitalist society.

The first section compiles studies on French critical theory, examining the ideas of authors such as Pierre Bourdieu, Jean Baudrillard, Jean-Paul Sartre, Jacques Lacan, and others. The second section is devoted to Deleuzianism, the philosophy of Gilles Deleuze and his co-author Félix Guattari, who developed radical concepts of cultural flows, rhizomatic structures, and antifascism. The final section analyzes the works of Michel Foucault, particularly his contributions to political philosophy and the social sciences.

This collection aims to engage the reader with the global intellectual heritage and stimulate critical thinking, revealing the importance of these theories for understanding contemporary culture and society.

Зміст

Від автора.....	5
Переднє слово.....	6
Розділ I. Французька критична теорія.....	8
ГРОМАДСЬКА ДУМКА ЯК СОЦІАЛЬНИЙ КОНСТРУКТ: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ П'ЄРА БУРДЬЄ ЩОДО ІНФОРМАЦІЙНИХ АРТЕФАКТІВ ТА (ЛЮЗІЇ) ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ, ЯКОЇ НЕ ІСНУЄ.....	8
ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІ ВИМІРИ РАДИКАЛІЗАЦІЇ: Ж. БОДРІЯР ПРО СИМВОЛІЧНИЙ ОБМІН І «ЗАРОЗУМІЛІСТЬ ІМПЕРІЇ».....	17
ВІДКРИВАЮЧИ ГУМАНІЗМ ЗАНОВО: ПОГЛИБЛЕНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕСЕ ЖАН-ПОЛЯ САРТРА «ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ — ЦЕ ГУМАНІЗМ».....	22
ВПЛИВ ЛАКАНІВСЬКОГО ДИСКУРСУ УНІВЕРСИТЕТУ НА ЛІВІ ТЕОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОЇ АКАДЕМІЇ.....	28
КОНТИНЕНТАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ, «ФРАНКОФОННА ФІЛОСОФСЬКА КУЛЬТУРА» І РЕЦЕНЗУВАННЯ: ОГЛЯД ПРАЦІ Н. ЛЕВІ.....	31
СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛІВ (ЗА МОТИВАМИ КНИГИ Е. БАР-ЕЛЯ «ЯК СЛОВОЙ СТАВ ЖИЖЕКОМ: ЦИФРОВЕ СТАНОВЛЕННЯ ПУБЛІЧНОГО ІНТЕЛЕКТУАЛА»).....	45
Розділ II. Дельозіана.....	51
ДЕМОНТАЖ ФАШИЗМУ, ПРИЙНЯТТЯ АНАРХІЇ ТА ЛЮБОВІ: ДЕЛЕЗІАНСЬКИЙ МАНІФЕСТ.....	51
КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ІМПЛІКАЦІЇ РИЗОМАТИЧНОЇ ТЕОРІЇ Ж. ДЕЛЬОЗА.....	62
ПОТОКИ ТА ПЛАТО: ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ Ж. ДЕЛЬОЗА ТА Ф. ГВАТТАРІ В ЕПОХУ КАПІТАЛІЗМУ.....	67
ДЕЛЬОЗІАНСЬКА ДУМКА НІКА ЛАНДА: «ВИРОБЛЯЮЧИ ЦЕ ЗІ СМЕРТЮ» (ЗА МАТЕРІАЛАМИ КНИГИ «КІБЕРГОТИКА»).....	75
АНТИЕСТЕТИКА ФЕЛІКСА ГВАТТАРІ: ПРИЙНЯТТЯ РУЙНІВНОГО У ФІЛОСОФІЇ, МИСТЕЦТВІ ТА ПСИХОАНАЛІЗІ.....	80
ДИСКУСІЇ ДОВКОЛА КНИГИ СЛОВОЯ ЖИЖЕКА: «ОРГАНИ БЕЗ ТІЛ — ЩОДО ДЕЛЬОЗА ТА НАСЛІДКІВ».....	87
Розділ III. Фуко.....	92
10 УРОКІВ ЗІБРАННЯ ЛЕКЦІЙ М. ФУКО «СУСПІЛЬСТВО МАЄ БУТИ ЗАХИЩЕНЕ».....	92
ПОЛІТИЧНА ФІЛОСОФІЯ ДЖУДІТ БАТЛЕР: ВПЛИВИ МІШЕЛЯ ФУКО.....	97

Від автора

Ця збірка присвячена французьким культурним та соціальним теоріям другої половини ХХ століття, що здійснили величезний вплив на формування сучасної культурологічної думки. Від постструктуралістів до постмарксистів — ці мислителі змінили підхід до розуміння влади, спектакулярності, естетики, ідентичності та суспільних відносин. Роботи таких авторів, як Мішель Фуко, Жиль Дельоз, Фелікс Гваттарі, Жан Бодрійяр та П'єр Бурдьє, стали наріжними каменями інтелектуальної революції, що переосмислила структуру суспільства і місце людини в ньому.

Збірка лягла в основу нашого проєктного магістерського дослідження з культурології, в якому ми прагнули обґрунтувати необхідність долучення до світового філософського спадку для розуміння сучасних соціокультурних викликів. Французькі мислителі другої половини ХХ століття не лише пропонували критичні підходи до аналізу суспільства, але й відкривали нові горизонти для осмислення постіндустріального, посткапіталістичного та постмодерністського світу. Ці теорії, як ніколи, актуальні у наш час глобалізації та культурної взаємодії, і їх вивчення є не лише питанням інтелектуальної обізнаності, а й необхідним інструментом для розуміння складних соціокультурних, політичних та філософських процесів.

Переднє слово

Збірник наукових праць *La Fatigue Académique: Французька критична теорія, Дельозіана, Фуко* є всебічним оглядом ключових аспектів французької філософії другої половини ХХ століття, які стали важливими орієнтирами для сучасної гуманітарної науки. Ця збірка має на меті висвітлити складні інтелектуальні концепції, які визначають культурну, соціальну та політичну думку сьогодення, ґрунтуючись на працях таких авторитетних теоретиків, як П'єр Бурдьє, Жан Бодрійяр, Жиль Дельоз, Фелікс Ґваттарі та Мішель Фуко.

Перший розділ присвячено французькій критичній теорії, що розкриває складні питання, пов'язані з соціальними конструктами, владними відносинами та культурними інститутами. Особливу увагу приділено аналізу П'єра Бурдьє, який ставить під сумнів реальність громадської думки, розглядаючи її як інформаційний артефакт і соціальний конструкт. Його роботи проливають світло на те, як суспільні структури формують ілюзію громадської думки, що насправді не існує. У цьому розділі також розглядається постмодерністська критика Жана Бодрійяра, зокрема його концепція символічного обміну та «зарозумілість імперії», що аналізує радикалізацію сучасних політичних рухів.

Цей розділ також включає есе, присвячене переосмисленню гуманізму через призму екзистенціалізму Жана-Поля Сартра. Зокрема, його відома робота «Екзистенціалізм — це гуманізм» розглядається в контексті сучасних викликів, ставлячи питання про свободу, відповідальність і існування людини в умовах сучасної культури. У розділі також розглядається вплив лаканівської психоаналітичної теорії на дослідження сучасної академії, зокрема як ідеї Жака Лакана сформували дискурс університету і лівих інтелектуальних кіл. Заключна частина розділу присвячена огляду сучасної континентальної філософії та її впливу на франкофонну філософську культуру, пропонуючи огляд праць Ніколя Леві та аналіз соціології інтелектуалів на прикладі публічної особи Славоя Жижека.

Другий розділ присвячений розгорнутому аналізу дельозіанської філософії та її культурологічних наслідків. Роботи Жюльєн Дельоза і його співпраця з Феліксом Гваттарі значною мірою вплинули на переосмислення політичних, соціальних і культурних структур. Розділ починається з маніфесту, що досліджує критику фашизму через призму дельозіанської думки та заклик до прийняття анархічних ідей любові і свободи. Теорія ризому, розроблена Дельозом і Гваттарі, представлена як альтернатива традиційним ієрархічним моделям соціальної організації, а її вплив на сучасну культурологію та філософію досліджується через її застосування до явищ сучасного капіталізму. У цьому розділі також розглянуто роботи Ніка Ланда, які досліджують дельозіанську думку через призму філософії смерті, а також антиестетичні ідеї Фелікса Гваттарі, що зосереджуються на руйнівних аспектах у мистецтві, філософії та психоаналізі.

Третій розділ зосереджений на спадщині Мішеля Фуко, одного з найвпливовіших мислителів ХХ століття. Його праці, зокрема лекції «Суспільство має бути захищене», надають глибокий аналіз сучасних політичних і соціальних інститутів, зокрема того, як влада і знання взаємодіють, формуючи суспільні механізми контролю. Крім того, розглянуто вплив філософії Фуко на сучасну політичну філософію Джудіт Батлер, зокрема її аналіз гендеру і влади через фукоянську оптику.

Ця збірка є важливою для науковців, дослідників та студентів, які прагнуть глибше зануритися в інтелектуальні традиції французької філософії другої половини ХХ століття. Роботи, представлені у збірці, не лише розширюють горизонт культурологічних досліджень, але й пропонують нові підходи до осмислення сучасних соціокультурних викликів.

Розділ І. Французька критична теорія

ГРОМАДСЬКА ДУМКА ЯК СОЦІАЛЬНИЙ КОНСТРУКТ: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ П'ЄРА БУРДЬЄ ЩОДО ІНФОРМАЦІЙНИХ АРТЕФАКТІВ ТА (ІЛЮЗІЇ) ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ, ЯКОЇ НЕ ІСНУЄ¹

...коли шляхом простого статистичного агрегування вироблених у такий спосіб думок виробляють артефакт, яким є громадська думка...

— П. Бурдьє, *L'opinion publique n'existe pas* [1].

Передмова

Маніпуляція громадською думкою — важливий інструмент в арсеналі капіталістичного суспільства, що забезпечує зміцнення існуючого порядку і легітимацію владних рішень. П'єр Бурдьє, видатний французький соціолог, у своїй доповіді «Громадська думка не існує» [1], прочитаній у Норуа (Аррас) 9 січня 1972 р. і опублікованій у *Les Temps Modernes* (1973), критично аналізує три основні постулати, що лежать в основі опитувань громадської думки, розкриваючи, як вони створюють викривлену картину дійсності, що слугує інтересам еліти.

Як для прихильника комуністичних і соціалістичних поглядів, цей аналіз Бурдьє є особливо важливим для розуміння того, як владні структури використовують опитування для маніпуляції свідомістю мас. Його робота підкреслює необхідність критичного осмислення ролі опитувань громадської думки та викриття механізмів, за допомогою яких вони використовуються для підпорядкування та контролю над населенням.

¹ Панасюк М. Громадська думка як соціальний конструкт: критичний аналіз П'єра Бурдьє щодо інформаційних артефактів та (ілюзії) громадської думки, якої не існує. *Матеріали конференції МЦНД*, (26.07.2024; Львів, Україна), 133–138. <https://doi.org/10.62731/mcnd-26.07.2024.008>

Основні тези

1. Усі люди мають думку VS Політична компетенція

Перший постулат, який піддає сумніву Бурдье, стверджує, що всі люди мають думку з кожного питання. Він пише:

«Перша умова адекватної відповіді на політичне питання полягає у здатності представляти його саме як політичне; друге — у здатності, представивши питання як політичне, застосувати до нього суто політичні категорії, які, своєю чергою, можуть виявитися більш-менш адекватними, більш-менш витонченими тощо. Такими є специфічні умови виробництва думок, і опитування громадської думки припускають, що ці умови всюди і однаково виконуються, виходячи з першого постулату, за яким усі люди можуть виробляти думку...» [1].

Бурдье вказує, що багато людей не володіють достатньою інформацією або інтересом для формування обґрунтованої думки. Компетенція, згідно з його тезою, вимірюється в серед іншого тонкістю сприйняття. Бурдье пише про те, що є безліч способів, за допомогою яких можна зумовити відповідь. Є насамперед те, що можна назвати політичною компетенцією: «за аналогією з визначенням політики, що є одночасно довільним і легітимним, тобто домінуючим і завуальованим» [1]. Ця політична компетенція не має всеосяжного поширення. Вона варіює відповідно до рівня освіти. Інакше кажучи, ймовірність мати думку по всіх питаннях, що передбачають політичні знання, за його твердженням «достатньою мірою порівнянна з імовірністю бути завсідником музеїв» [1] — тобто свідчить про класову і соціальну привілейованість.

Опитування часто представляють ілюзорну картину однотайності, вигідну владним структурам. Важливо усвідомлювати, що в умовах нестачі інформації, багато респондентів або уникають відповідей, або відповідають випадковим чином, що спотворює результати.

2. Усі думки значущі VS Класовий етос

Другий постулат, який Бурдье спростовує, передбачає, що всі думки мають рівне значення. Він стверджує:

«Другий принцип, згідно з яким люди можуть виробляти думку, це те, що я називаю «класовим етосом» [1] (не плутати з «класовою етикою» [1]), тобто система латентних цінностей, інтеріоризованих людьми з дитинства, відповідно до якої вони виробляють відповіді на найрізноманітніші запитання. <...> Маса відповідей, що вважаються відповідями з приводу політики, насправді виробляється відповідно до класового етосу, і тим самим ці відповіді можуть набувати зовсім іншого значення, коли піддаються інтерпретації в політичній сфері» [1].

Тут підкреслюється, що думки впливових людей мають більше значення, ніж думки пересічних громадян. Бурдье посилається на соціологічну традицію, поширену головно серед деяких соціологів політики в Сполучених Штатах, які:

«Говорять зазвичай про консерватизм і авторитаризм народних класів. Ці твердження ґрунтуються на порівнянні отриманих у різних країнах даних досліджень або виборів, які в тенденції показують, що щоразу, в якій би не було країні, коли опитуються народні класи щодо проблем, які стосуються владних відносин, особистої свободи, свободи друку тощо, їхні відповіді виявляються більш «авторитарними» [1], ніж відповіді інших класів. Із цього роблять узагальнюючий висновок, що існує конфлікт між демократичними цінностями і цінностями, інтеріоризованими народними класами, цінностями авторитарного і репресивного типу» [1].

Звідси, за Бурдье, випливає есхатологічний посил: «оскільки потяг до придушення, авторитаризму тощо пов'язаний із низькими доходами, низьким рівнем освіти тощо, треба підняти рівень життя, рівень освіти, і в такий спосіб ми сформуємо гідних громадян американської демократії» [1]. Він доходить висновку, що твердження: «Народні класи схильні до репресій» [1] є ані правильним, ані хибним, а проблема консерватизму народних класів — результат ігнорування відмінності двох принципів продукування думки: принципу власне політичного і принципу етичного.

Підсумовування таких думок створює спотворену картину громадської думки, підпорядковуючи інтереси більшості інтересам еліти. Таким чином,

опитування можуть використовуватися для посилення позицій уже наявних владних структур, ігноруючи думку тих, хто не має політичну або економічну вагу.

3. Існує консенсус щодо питань VS Контрпроблематика

Третій постулат, який критикує Бурдьє, стверджує, що існує консенсус з усіх питань. Він пояснює:

«Ефект нав'язування проблематики, ефект, вироблений будь-яким опитуванням громадської думки і просто будь-яким питанням політичного характеру, (починаючи з виборчої компанії); є результат того, що під час дослідження громадської думки ставлять не ті питання, які постають у реальності перед усіма опитаними, і того, що інтерпретація відповідей здійснюється незалежно від проблематики, що дійсно відображеної у відповідях різних категорій респондентів. Таким чином, домінантна проблематика, уявлення про яку дає список запитань, що їх ставили інститути опитувань останніми двома роками, тобто проблематика, що цікавить головним чином можновладців, які бажають бути поінформованими про засоби організації своїх політичних дій, вельми нерівномірно засвоєна різними соціальними групами. класами. І, що дуже важливо, ці останні більш-менш схильні виробляти контрпроблематику» [1].

Бурдьє пише, що отримані в такий спосіб відповіді «надають насправді інформацію (ті, хто її повідомляє, не віддають собі в цьому звіту) про ступінь усвідомлення різними соціальними класами законів спадкової трансляції культурного капіталу: прихильність міфам про обдарованість, про просування завдяки школі, про шкільну справедливість, про обґрунтованість розподілу посад відповідно до дипломів і звань тощо, дуже сильна в народних класах» [1]. Контрпроблематика може існувати для кількох інтелектуалів, але вона, на його думку, позбавлена соціальної сили, навіть якщо її підхопить деяка кількість партій і угруповань. Він наголошує: «Наукова істина підпорядкована тим самим законам поширення, що й ідеологія» [1].

Бурдьє стверджує, що «думок щодо проблеми тим більше, чим більше в ній зацікавлені» [1]. Він наводить приклад, де частка відповідей на запитання про систему освіти дуже пов'язана зі ступенем близькості респондентів до самої системи, а вірогідність наявності думки коливається залежно від вірогідності мати право розпоряджатися тим, із приводу чого висловлюється думка. Думка, висловлювана як така, спонтанно — це судження людей, думка яких, як то кажуть, має вагу. На ділі міністр освіти з його прикладу чинить залежно від реально сформованої розстановки сил громадської думки, які впливають на його сприйняття тільки тією мірою, якою вони володіють силою, і тією мірою, якою вони володіють силою, коли їх мобілізовано [1].

Формулювання запитань і вибір тем для опитувань заздалегідь зумовлюють відповіді і створюють ілюзію згоди. Це вигідно владним структурам, оскільки дає змогу формувати громадську думку відповідно до їхніх інтересів. У результаті опитування не відображають реального розмаїття думок, яке існує в суспільстві, а створюють спрощену і спотворену картину.

Соціальний контекст і політичні інтереси

Бурдьє докладно пояснює, як політичні інтереси і соціальний контекст впливають на формулювання запитань в опитуваннях. Він наводить приклади того, як політична ситуація впливає на запитання опитувань:

«Так, під час аналізу інструментарію великого національного опитування французів про систему освіти, ми підняли в архівах низки бюро цієї служби всі питання, що стосуються освіти. Виявилось, що понад 200 із них було поставлено в опитуваннях, проведених після подій травня 1968 р., і тільки 20 — у період із 1960 р. до 1968 р.» [1].

Це означає, пояснює Бурдьє, що проблематика, за вивчення якої приймається такого роду організація, «глибоко пов'язана з кон'юктурою і підпорядкована певному типу соціального замовлення» [1]. Питання про освіту, наприклад, могло бути поставлене інститутом громадської думки тільки тоді, коли він став політичною проблемою. У цьому одразу ж видно відмінність, що відокремлює подібні інституції від центрів наукових досліджень, проблематика

яких зароджується, за висловом Бурдьє, «якщо й не на небесах, то, у всякому разі, за набагато більшого дистанціювання від соціального замовлення в його прямому й безпосередньому вигляді» [1].

Цей приклад показує, як політичні події можуть істотно вплинути на тематику опитувань, що призводить до зміни сприйняття громадської думки в залежності від поточних політичних інтересів. Важливо враховувати, що результати опитувань можуть змінюватися під впливом поточних подій, і цей процес часто контролюється тими, хто має політичну та економічну владу.

Функція опитувань у політичній боротьбі

Опитування громадської думки слугують інструментом для легітимації політичних рішень і зміцнення наявних владних структур. Бурдьє стверджує:

«Відомо, що будь-яке використання сили супроводжується дискурсом, націленим на легітимацію сили того, хто її застосовує. Можна навіть сказати, що суть будь-якого відношення сил полягає в прояві всієї своєї сили тільки тією мірою, якою це відношення як таке залишається прихованим. Простіше кажучи, політик — це той, хто говорить: «З нами Б-г» [1]. Еквівалентом виразу «Б-г з нами» [1] сьогодні стало «Громадська думка з нами» [1].

Такий, на його переконання, фундаментальний ефект опитувань громадської думки: «Затвердити думку про існування одностайної громадської думки, тобто легітимізувати певну політику й закріпити відносини сил, на яких вона заснована або які роблять її можливою» [1].

Ця цитата показує, що опитування створюють ілюзію підтримки з боку населення, даючи змогу владі виправдовувати свої дії і зміцнювати свою владу. Опитування громадської думки часто використовують для створення ілюзії масової підтримки, що дає змогу владі стверджувати свою політику як легітимну і підтримувану більшістю.

Маніпуляція і створення спотвореної картини

Бурдьє також вказує на те, що опитування громадської думки можуть бути маніпулятивними: «Науковий аналіз опитувань громадської думки показує, що

практично не існує проблем на кшталт «омнібуса» [1]; немає такого запитання, яке не було б перетлумачене залежно від інтересів тих, кому його ставлять» [1].

Ось чому перша нагальна вимога для дослідника, яку дає Бурд'є — це: «З'ясувати, на яке запитання різні категорії респондентів дали, на їхню думку, відповідь. Один із найбільш шкідливих ефектів «вивчення» [1] громадської думки полягає саме в тому, що людям висувають вимогу відповідати на запитання, якими вони самі не задавалися» [1].

Для прикладу він бере запитання, у центрі яких моральні проблеми, «чи йдеться про суворість батьків, взаємовідносини вчителів та учнів, директивну або недирективну педагогіку тощо» [1]. Вони, за Бурд'є, тим частіше сприймаються людьми як етичні проблеми, чим нижче ці люди перебувають у соціальній ієрархії, але ці ж питання можуть бути проблемами політичними для людей вищих класів. Таким чином, один з ефектів опитування полягає в «трансформації етичних відповідей у відповіді політичні шляхом простого нав'язування проблематики» [1].

Ця цитата підкреслює, що формулювання питань та інтерпретація результатів опитувань часто спотворюються в інтересах тих, хто проводить ці опитування. Це призводить до створення викривленої картини громадської думки, яка не відображає реальну волю народу, а служить інтересам владних структур.

Використання опитувань для маніпуляції на виборах

Опитування громадської думки також відіграють важливу роль у виборчих кампаніях. Бурд'є зазначає, що результати опитувань можуть суттєво вплинути на поведінку виборців:

«Якщо ви будете тримати в голові, що на виборах одним синкретичним питанням охоплюють те, що стерпно можна вловити тільки двома сотнями запитань, до того ж у відповідях одні мірятимуть сантиметрами, а інші — кілометрами, що стратегія кандидатів будується на невизначній постановці запитань і максимальному використанні затушовування відмінностей заради того, щоб роздобути голоси тих, хто вагається, а також безліч інших наслідків,

ви дійдете висновку про те, що, мабуть, традиційне питання про зв'язок між голосуванням і соціальним класом потрібно ставити протилежним чином» [1].

За висновком Бурдьє, «Зв'язок, який спостерігається зазвичай майже у всіх сферах соціальної практики між соціальним класом і діяльністю або думками людей, дуже слабкий у випадку електоральної поведінки» [1]. Причому цей зв'язок слабкий настільки, що деякі, не вагаючись, роблять висновок про відсутність будь-якого зв'язку між соціальним класом і фактом голосування за «правих» [1] або за «лівих» [1]. Він рекомендує: «Мабуть, слід запитати себе, як же так відбувається, що цей зв'язок, нехай і слабкий, попри все констатують; і запитати себе також про призначення виборчої системи — інструменту, який самою своєю логікою прагне згладити конфлікти та відмінності» [1].

Ця цитата демонструє, як опитування можуть бути використані для маніпуляції виборцями та підриву демократичних процесів. Це підкреслює важливість критичного осмислення ролі опитувань у політичній боротьбі та необхідності усвідомлення того, як вони можуть впливати на поведінку виборців під час електорального циклу.

Висновок

Насамкінець, П'єр Бурдьє наголошує на необхідності критичного осмислення ролі опитувань громадської думки в сучасному суспільстві. Його праця демонструє, що опитування часто слугують інструментом для маніпуляції та контролю над масами, створюючи ілюзію одностайної громадської думки та легітимізуючи дії влади. Цей критичний аналіз особливо важливий для прихильників лівих ідеологій, які прагнуть справедливого і рівноправного суспільства, вільного від маніпуляцій і підпорядкування. Бурдьє закликає до усвідомлення і викриття цих механізмів, щоб боротися за більш справедливе і рівноправне суспільство. Бурдьє завершує свою статтю важливим нагадуванням:

«Я вів мову про те, що є, з одного боку, думки сформовані, мобілізовані та групи тиску, мобілізовані навколо системи явно сформульованих інтересів, і, з іншого боку, — схильності, які, за визначенням, не є думкою, якщо під цим

розуміти, як я це робив упродовж усього аналізу, те, що може бути сформульовано у вигляді висловлювання з певною претензією на зв'язність. Дане визначення думки — зовсім не моя думка із цього приводу. Це всього лише пояснення визначення, яке використовується в опитуваннях громадської думки, коли людей просять обрати позицію серед сформульованих думок і коли шляхом простого статистичного агрегування вироблених у такий спосіб думок виробляють артефакт, яким є громадська думка. Громадська думка в тому значенні, яке приховано їй надається тими, хто займається опитуваннями, або тими, хто використовує їхні результати, тільки ця, уточнюю, громадська думка не існує» [1].

Ця заключна цитата підкреслює важливість критичного осмислення і аналізу опитувань громадської думки, щоб протистояти маніпуляціям і боротися за справжнє демократичне суспільство. Цей розширений аналіз докладно викладає критику Бурдьє, демонструючи, як опитування громадської думки використовують для маніпуляції масами і зміцнення наявних владних структур.

Список використаних джерел:

[1] Bourdieu, P. (1973). L'opinion publique n'existe pas. *Les Temps modernes*, (318), 1292-1309. Reprinted in *Les Éditions de Minuit* (1984), 222-235.

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІ ВИМІРИ РАДИКАЛІЗАЦІЇ: Ж. БОДРІЯР ПРО СИМВОЛІЧНИЙ ОБМІН І «ЗАРОЗУМІЛІСТЬ ІМПЕРІЇ»²

Жан Бодріяр у своєму есе «Гіпотези тероризму» [1] пропонує новий підхід до розуміння та осмислення явища тероризму. Він стверджує, що тероризм є результатом постмодерністського суспільства, де втрачені всі запобіжники стабілізації ідентичності і відпірності до дезорганізації спільнот, і ця втрата призводить до радикалізації та екстремізму.

Бодріяр аналізує різні гіпотези про тероризм, серед яких — відсутність божественної влади, що у французькому оригіналі влучно означено «інферно влади» [3], або по-іншому — агонізуючою владою, страх перед руйнуванням ідентичності, ідеологічний тероризм, та інші. Він стверджує, що жодна із цих гіпотез не може пояснити природу тероризму в постмодерністському світі. Уже на самому початку есе Бодріяр чітко окреслює свої методологічні межі. Так, він пише, що «гіпотезу, згідно з якою 11 вересня було всього лише випадковістю або перипетією на шляху невідвортної глобалізації, — відкидаємо відразу» [1; 2]. Гіпотезу, продовжує він, «по суті, відчайдушну, оскільки тоді сталося щось екстраординарне, і заперечувати це — значить визнати, що ніщо вже більше не може стати подією, що всі ми приречені на бездоганну логіку глобальної всемогутності, здатної поглинути будь-який опір, будь-який антагонізм і навіть черпати в них силу: терористичний акт лише збільшує засилля планетарного єдиновладдя та однодумності» [1].

Цій нульовій гіпотезі протистоїть — «максимальна гіпотеза, максимальна ставка на подієвий характер 11 вересня — подія визначається тут як те, що в рамках системи узагальненого обміну раптово створює зону неможливого обміну: неможливого обміну смерті в центрі самої події та неможливого обміну

² Панасюк М. Постмодерністські виміри радикалізації: Ж. Бодріяр про символічний обмін і «зарозумілість імперії». *Наука сьогодення: від досліджень до стратегічних рішень: матеріали V Міжнародної студентської наукової конференції, м. Чернівці, 22 грудня, 2023 рік.* — 450с. — С. 332-334.

цієї події на будь-який дискурс» [1; 2]. Звідси, вважає Бодріяр, «його символічна сила й саме ця символічна сила вразила нас усіх у подіях на Мангеттені» [1]. Однією з ключових ідей Бодріяра є те, що тероризм — це спроба відновлення втраченої суб'єктивності та ідентичності в умовах постмодерністської дійсності. Таким чином, тероризм вважається реакцією на відсутність стійких цінностей та структур, яка виникає в сучасному світі.

Згідно з Бодріяром, тероризм — це спроба відгукуватися на відсутність значущого, на відсутність божественної влади. Терорист зазнає втрату своєї ідентичності та суб'єктивності, і він намагається відновити цю втрачену цілісність шляхом знищення стабільності та безпеки інших людей. Моральна свідомість, за твердженням Бодріяра, «міркує таким чином: оскільки ми — Добро, вразити нас може тільки Зло. Але якщо для тих, хто вважає себе втіленням Добра, Зло неймовірне, то вразити може тільки Бог. І за що це покарання, якщо тільки не за надлишок Доброчесності та Могутності, за цю надмірність, яка вказує на співволодіння Добром і Всемогутністю? Покарання за те, що в Доброті та втіленні Добра зайшли надто далеко. Це нікого не бентежить і не заважає, як і раніше, творити Добро без докорів сумління. І, отже, відчувати себе ще ближче до Бога. І, отже, ще більше ігнорувати існування Зла» [1; 2].

Братом-близнюком співчуття, і Бодріяр проводить тут паралель, що «це теж близнюки, як і вежі» [1], — є зарозумілість: «ми, — під ким він має на увазі американське суспільство, — оплакуємо самі себе, але водночас ми найсильніші. А що дає нам право бути найсильнішими так це те, що ми тепер є жертвами» [1]. Це для Бодріяра — «ідеальне алібі, це психогігієна жертви, яка дає їй змогу змити із себе всю провину й користуватися своїм нещастям немов, так би мовити, кредитною картою» [1; 2]. Бодріяр констатує: «Американцям не вистачало такої травми» [2]. Нижче він примирливо пропонує «внести ясність» щодо того, що «Америка тут лише алегорія або універсальна фігура всякої влади, яка не може винести навіть примари ворожнечі. Як інший, якщо він не ідіот, психопат чи фанатик, може хотіти відрізнятись, відрізнятись безповоротно, навіть без найменшого бажання приєднатися до нашого універсального євангелія?» [2].

Це стан речей, який Бодріяр постулює як «зарозумілість Імперії» [1]. Аби змалювати її суть, філософ вдається до алегорії Борхеса про «Дзеркальних істот» (*Animales de los espejos*) — символічних персонажів китайської міфології, притча про яких входить до «Книги вигаданих істот» (1954). Власне, він пише, що «переможені народи були вигнані по той бік дзеркал, де, позбавлені своєї зовнішності, вони засуджені на те, щоб віддзеркалювати образ своїх переможців» [1; 2]. І, ніби пошепки, Бодріяр додає, беручи наступну фразу в дужки: «Але одного разу раби починають дедалі менше й менше нагадувати своїх переможців, знову набувають своїх власних рис, врешті-решт, вони розбивають дзеркала й нападають на Імперію» [1].

Ж. Бодріяр стверджує, що тероризм не можна розглядати як просте злочинне діяння у вакуумі, але як комплексний результат кризи сучасного суспільства, що виникає з дисбалансу між різними соціальними класами, політичними системами та культурними цінностями. Він вважає, що тероризм є реакцією на владну структуру, яка спричиняє соціальну нерівність, політичну репресію та культурну деградацію. Одним із ключових понять у філософії Бодріяра є «симуляція», яка виконує важливу роль у розумінні тероризму. Він стверджує, що тероризм сумісний із сучасними суспільними практиками, які створюють ілюзію безпеки та стабільності. Це призводить до того, що терористичні акти стають способом виразити незадоволення та протест проти сучасної політичної та соціальної системи. Тероризм, пише Бодріяр, «відроджує те, що в системі відмінностей і узагальненого обміну не підлягає обміну. Відмінність і байдужість відмінно між собою обмінюються. Подією є те, що не має еквівалента» [1]. І терористичний акт, у філософії Бодріяра, «не має еквівалента у вигляді якоїсь трансцендентної істини» [1].

Висновок Бодріяра полягає в тому, що тероризм не може бути зрозумілим за допомогою звичайних гіпотез. Він наводить приклад Кароліни Генріх, яка «протиставляючи терористичному акту графіті як єдиний символічний акт у повному розумінні цього слова — бо графіті нічого не означає та використовує пусті знаки, що доводить до абсурду, — вона сама не розуміє, наскільки близька

до істини: графіті якраз і є терористичним актом (і так само в цьому разі все почалося з Нью-Йорка), не через вписану в нього претензію на ідентичність — «Мене звати Так-то, я є, я живу в Нью-Йорку» — але через його невписуваність у стіни й архітектуру міста, через різку деконструкцію самого означального» [1]. Далі Бодріяр пропонує чергову зі своїх відомих ілюстративних метафор: «витатуйовані графітістами потяги метрополітену занурювалися в серце Нью-Йорка так само, як Боїнги терористів встромлялися у Вежі-близнючки» [2].

Уся проблема, для Бодріяра, полягає в проблемі реального. Відтак, він апелює до спорідненої думки Славоя Жижека, згідно з яким, — «головною пристрастю ХХ і ХХІ століття є есхатологічна пристрасть до реального, ностальгічна пристрасть до предмета, який або вже втрачено, або перебуває в процесі зникнення. І терористи, по суті, лише задовольнили цю патетичну вимогу реального» [1]. Воно є результатом постмодерністської дійсності, де «негаціонізм — ворог суспільства номер один» [1; 2]. Однак, за Бодріяром, «насправді, ми вже живемо в повною мірою негаціоністському суспільстві» [1], що означає — «більше жодна подія не є реальною. Теракти, судові процеси, війна, корупція, опитування громадської думки: більше немає нічого, що не було б сфальшовано або нерозв'язано. Влада, держоргани, інституції — перші жертви цього гріхопадіння принципів істини та реальності. Повсюди вирує недовіра» [1; 2]. Теорія змови, яка спадає на гадку, — це «лише невеликий бурлескний епізод у цій ситуації ментальної дестабілізації. Звідси пекуча необхідність боротьби із цим повзучим негаціонізмом і порятунку за всяку ціну реальності, що лежить під крапельницею. Адже якщо тероризму і фізичній нестабільності можна протиставити весь апарат репресії та апотропії, то від цієї ментальної нестабільності нас ніщо не захистить» [1].

Список використаних джерел:

1. Бодріяр Ж. Гіпотези про тероризм. Syg.ma. URL: <https://syg.ma/@exsi-existencia/zhan-bodriiar-gipotiezy-o-tierrorizmie> (дата звернення: 10.12.2023).

2. Бодріяр Ж. Дух тероризму. Війни в Затоці ніколи не було. М.: Ріпол класик, 2016. 224 с.

3. Baudrillard J. Power inferno: Requiem pour les twin towers, hypothèses sur le terrorisme, la violence du mondial. Paris: Galilée, 2002. 82 p.

ВІДКРИВАЮЧИ ГУМАНІЗМ ЗАНОВО: ПОГЛИБЛЕНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕСЕ ЖАН-ПОЛЯ САРТРА «ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ — ЦЕ ГУМАНІЗМ»³

Анотація. Ця стаття є всебічним дослідженням основоположної роботи Жан-Поля Сартра «Екзистенціалізм — це гуманізм», заглиблюючись у її основні теми свободи, відповідальності, автентичності, інтерсуб'єктивності та суб'єктивних цінностей. Критично досліджено філософські погляди Сартра, який черпає ідеї з різних джерел, як-от Достоевський, Гайдеггер і Кант, щоб пролити світло на нюанси екзистенціалістської думки. Стаття покликає розкрити глибокі наслідки екзистенціалістського гуманізму Сартра, пропонуючи читачам захоплюючу подорож у глибини людської свідомості та екзистенційні труднощі, які формують наше існування.

Ключові слова: Ж.-П. Сартр, екзистенціалізм, гуманізм, свобода, атеїзм, автентичність, інтерсуб'єктивність, суб'єктивність, індивідуалізм.

Есе Жан-Поля Сартра «Екзистенціалізм — це гуманізм» слугує наочним підтвердженням основних постулатів екзистенціалістської філософії, що включають свободу, відповідальність, автентичність, інтерсуб'єктивність і суб'єктивну природу цінностей.

Однак важливо зазначити, що сартрівська інтерпретація знаменитої цитати Достоевського: «Якщо Бога немає, то все дозволено» [2] — це помилкова інтерпретація, що розходиться з позицією самого Достоевського. Насправді, ця цитата належить персонажу Івана Карамазова в романі Достоевського «Брати Карамазови», а не є твердженням самого Достоевського. Насправді Достоевський рішуче виступав проти етичного релятивізму та нігілізму, часто піддаючи їх різкій критиці з релігійного погляду. Незважаючи на це невірне цитування, Достоевського часто вважають предтечею екзистенціалізму через тематичну схожість його романів, як-от «Записки з підпілля», «Біси» і «Брати

³ Панасюк М. Відкриваючи гуманізм заново: Поглиблене дослідження есе Жан-Поля Сартра «Екзистенціалізм — це гуманізм». Креативний простір: електрон. наук. журн. — № 17. — Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2024. — С. 13-15.

Карамазови», з екзистенціальною філософією. Особливо примітними для представників французького атеїстичного екзистенціалізму були судження і долі таких персонажів, як Кирилов, Ставрогін та Іван Карамазов у творах Достоевського [1].

Свобода і відповідальність

Роздуми Сартра про свободу і відповідальність посідають центральне місце в його екзистенціалістській філософії. У праці «Екзистенціалізм — це гуманізм» він стверджує: «У кожному конкретному випадку свобода не може мати жодної іншої мети, крім самої себе» [1; 3]. Тут Сартр підкреслює основу екзистенціалістської свободи: внутрішню природу бути вільним. На думку Сартра, свобода — це не засіб досягнення мети, а самоціль. Ця глибока перспектива відображає екзистенціалістську віру в те, що людина зрештою несе відповідальність за своє існування і вибір, який вона робить.

Роблячи ще один крок уперед, Сартр заглиблюється в поняття абсолютної свободи, заявляючи: «Будь—який проект універсальний у тому сенсі, що він зрозумілий кожному» [3]. Це твердження ілюструє універсальність людської свободи, оскільки вона пронизує всіх людей та їхній відповідний вибір. Крім того, Сартр пов'язує свободу з актом творчості, уподібнюючи моральний вибір створенню твору мистецтва. Він стверджує: «Моральний вибір можна порівняти зі створенням витвору мистецтва» [1; 3], прояснюючи концепцію, згідно з якою дії та рішення кожної людини по суті є актами самотворення, на кшталт того, як художник створює шедевр.

Справжність і недобросовісність

Міркування Сартра про автентичність і «недобросовісність» дають уявлення про екзистенціалістський погляд на справжнє людське існування. Він протиставляє автентичність підпорядкуванню заздальгідь заданим визначенням, втраті себе й підпорядкуванню «диктатурі публічності» [3]. Сартр визначає «несумлінність» як ухилення від свободи і відповідальності, приписування своїх дій зовнішнім факторам, таким як природні або соціально-історичні закони [1; 3]. Навпаки, автентичність втілює вільний розвиток і повну відповідальність за

свої дії. Ба більше, Сартр критикує соціальне існування і колективні дії як неавтентичні, викладаючи екзистенціалістську позицію, згідно з якою індивід має вийти за межі суспільних обмежень і прийняти справжнє самовираження. Формулювання Сартром автентичності як глибокої прихильності свободі та відповідальності підкреслює основні постулати екзистенціалістського гуманізму.

Інтерсуб'єктивність та екзистенціалістський гуманізм

Поняття інтерсуб'єктивності є основоположним елементом екзистенціалістського гуманізму Сартра. Він стверджує: «Таким чином, відкривається цілий світ, який ми називаємо інтерсуб'єктивністю. У цьому світі людина вирішує, що є вона сама й що є інші» [3]. Сартр робить акцент на інтерсуб'єктивності, підкреслюючи взаємозв'язок індивідуальних суб'єктивностей, уявляючи рамки, через які кожна людина визначає себе стосовно інших. Через цю призму Сартр висвітлює взаємопов'язану природу людського існування, де «я» та «інший» об'єднуються в тканину інтерсуб'єктивних відносин [1; 3]. Крім того, Сартр підкреслює трансцендентну природу людського «я», наголошуючи, що людина не обмежується власними рамками, а існує всередині людського світу. Цей взаємозв'язок у поєднанні з поняттям виходу за власні межі становить суть екзистенціалістського гуманізму Сартра, укладаючи в собі складну взаємодію між суб'єктивністю і трансцендентністю [1].

Роль цінностей та атеїзму

Міркування Сартра про цінності та притаманну їм суб'єктивність — важливий аспект його екзистенціалістської філософії. Він провокує на роздуми, стверджуючи: «Тобто ваші цінності, по суті, несерйозні, оскільки ви самі їх вибираєте. На це я з глибоким жалем відповім, що це так; але якщо я усунув Бога-Отця, то хтось повинен винайти цінності» [3]. Цей інтроспективний роздум присвячений екзистенціалістській боротьбі з відсутністю вроджених, об'єктивних цінностей, яка веде до визнання ролі людини у визначенні власних цінностей у світі, позбавленому зумовленого сенсу. Крім того, атеїстична

позиція Сартра проявляється в його неприйнятті «закритого гуманізму Канта і, варто сказати, фашизму» [1; 3], а також у відстоюванні екзистенціалістського гуманізму. Відмова Сартра від деяких форм гуманізму і його прихильність екзистенціалістському гуманізму підкріплюють його віру в примат індивідуальної свободи і справжнього існування, що ще більше зміцнює його екзистенціалістський світогляд.

Про сартріанські ідеї щодо Гайдеггера й Канта

Філософський дискурс Сартра також зачіпає його погляди на Мартіна Гайдеггера та Іммануїла Канта. Примітно, що екзистенціалістська позиція Сартра переплітається з думками цих знаменитих філософів і поєднує їх. На думку Сартра, вплив Гайдеггера глибоко проникає в екзистенціалістську думку. Сартр визнає цей зв'язок, стверджуючи: «Буття і час — найбільш плідний ґрунт для екзистенціалізму» [3]. Визнаючи глибокий вплив Гайдеггера на екзистенціалізм, Сартр висвітлює плідне злиття їхніх філософських поглядів. Що стосується Канта, Сартр інтегрує кантівські поняття у свою екзистенціалістську схему, проливаючи світло на узгоджену сутність їхніх філософських пропозицій. Він формулює: «Коли ми говоримо про забуття — термін, яким захоплювався Гайдеггер, — ми маємо на увазі лише те, що Бога не існує і що нам доводиться стикатися з усіма наслідками, що звідси випливають» [1; 3]. Тут Сартр взаємодіє з трансцендентальним ідеалізмом Канта й екзистенціальною перспективою Гайдеггера, вибудовуючи витончений синтез у рамках екзистенціалістської парадигми.

Сансеверина, пристрасть і жадання

Роздуми Сартра про особисті цінності та суб'єктивну природу індивідуального вибору підкреслює його образ Сансеверіни: «Сансеверіна за своїм ставленням до життя набагато ближча до Меггі Туллівер, ніж до такої безтурботної жадібності» [3]. Це порівняння дає глибоке уявлення про тонку природу людських цінностей, пристрасті й жадання. Ілюстрація Сартра слугує переконливим втіленням екзистенціалістського переконання в тому, що особисті

цінності за своєю суттю є суб'єктивними, зумовленими індивідуальним вибором і досвідом.

Невірні цінності, тривога та занедбаність у світі

Центральне місце в екзистенціалістському дискурсі Сартра посідає визнання того, що особисті цінності впливають із самовизначального вибору. Сартр доречно визнає це, кажучи: «Той, хто говорить неправду, виправдовуючись тим, що всі так чинять, — не в злагоді з совістю, бо факт брехні означає, що брехні надається значення універсальної цінності. Тривога є, навіть якщо її не приховують. Це та тривога, яку К'єркегор називав тривогою Авраама» [2]. Тут Сартр яскраво формулює складну екзистенціальну дилему, що впливає з відсутності вроджених, визначених цінностей, що призводить до тягара індивідуальної відповідальності за створення цінностей. Крім того, Сартр заглиблюється в глибоке відчуття занедбаності (з фр. — *la délaissement*) у світі — основний аспект екзистенціалістської думки. Екзистенціаліст усвідомлює ізоляцію, що протистоїть, і невіддільну відповідальність, яка супроводжує людське існування в удаваному байдужому всесвіті.

Насамкінець слід зазначити, що есе «Екзистенціалізм — це гуманізм» слугує перепусткою до філософського царства екзистенціалізму в розумінні Жан-Поля Сартра, розкриваючи сутність свободи, відповідальності, автентичності, інтерсуб'єктивності та суб'єктивної природи цінностей. Завдяки проникливим есе та творам Сартра читачі вирушають у мандрівку, що змушує замислитися, кидає виклик традиційним нормам і спонукає їх зіткнутися зі складнощами людського існування.

Есе Сартра «Екзистенціалізм — це гуманізм» наповнене величезною кількістю філософських хитросплетінь і пропонує панорамне переосмислення людського існування. У цьому есе представлені глибокі роздуми про свободу, відповідальність, автентичність, інтерсуб'єктивність, суб'єктивні цінності та лімінальну долю людської занедбаності. Завдяки майстерній оркестровці Сартром цих екзистенціальних мотивів читач може вирушити в захопливу філософську одісею, що не лише зачіпає екзистенціалістські перспективи, а й

перетинає заплутані царини людської свідомості та загадкові злиття життєвого досвіду. Як висловився Сартр, «християни можуть називати нас зневіреними тільки через нечесність, плутаючи свій власний розпач із нашим» [1; 3]. Цими словами Сартр не лише звертається до екзистенціалістської перспективи, а й запрошує досліджувати глибини людської свідомості та безмежні можливості справжнього життя.

Список використаних джерел:

1. Сартр Ж.—П. Екзистенціалізм — це гуманізм // Жан-Поль Сартр. Скепсис. Науково-просвітницький журнал. URL: https://scepsis.net/library/id_545.html#_ftnref3 (дата звернення: 09.01.2024).
2. Сартр Ж.—П. Екзистенціалізм — це гуманізм // Читанка з філософії: У 6 кн. К.: Довіра, 1993. Кн. 6: Зарубіжна філософія ХХ століття. С. 131—139.
3. Sartre J.-P. Existentialism is a Humanism (1946). Marxists Internet Archive. URL: <https://www.marxists.org/reference/archive/sartre/works/exist/sartre.htm> (date of access: 09.01.2024).

ВПЛИВ ЛАКАНІВСЬКОГО ДИСКУРСУ УНІВЕРСИТЕТУ НА ЛІВІ ТЕОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОЇ АКАДЕМІЇ⁴

Під дискурсом Університету в теорії французького психоаналітика Жака Лакана розуміється особлива форма комунікації, яка відображає процес передачі знання та влади у вищих навчальних закладах. Термін «Університет» [4] в даному контексті не відноситься конкретно до академічних установ, а є метафорою для опису комунікації, що відбувається в них. Так, про це розповідає у своїй лекції [5] Славою Жижек:

«Хоча лаканівське поняття «Університетського дискурсу» широко поширене сьогодні, воно рідко використовується в його точному значенні (позначення конкретного «дискурсу», соціального зв'язку). Як правило, воно функціонує як розпливчате уявлення про певну промову, яка є частиною академічної інтерпретаційної машини. На відміну від цього використання, слід завжди пам'ятати, що для Лакана Університетський дискурс не пов'язаний безпосередньо з Університетом як соціальною інституцією — наприклад, він стверджує, що Радянський Союз був чистим пануванням Університетського дискурсу. Отже, факт перетворення на об'єкт університетської інтерпретаційної машини не лише нічого не доводить щодо дискурсивних статусних імен, як-от К'єркегор, Ніцше чи Беньямін, усіх трьох великих антиуніверситетників, чия присутність в Академії сьогодні є всепроникною демонстрацією, що «виключені» або «прокляті» автори є ІДЕАЛЬНОЮ [капслок Жижека — М. П.] їжею для академічної машини. Чи можна верхній рівень лаканівської формули Університетського дискурсу — S2, спрямований на а — також не читати як символ університетського знання, яке намагається інтегрувати, приручити та привласнити надлишок, який чинить опір і відкидає його?» [5].

⁴ Панасюк М. Вплив лаканівського дискурсу університету на ліві теорії дослідження сучасної академії. *Theory and practice of modern science: collection of scientific papers «Scientia» with Proceedings of the VI International Scientific and Theoretical Conference*. Kraków, Republic of Poland: International Center of Scientific Research. November 24, 2023. – С. 164–166.

У своїй статті «Знання — засіб отримання задоволення (*jouissance*)» [4], Лакан підкреслює, що дискурс Університету включає у себе функції навчання та влади, які є типовими для цього вищого закладу. Лакан позиціонує дискурс Університету в контексті інших дискурсів. Зокрема, про них йдеться у 17-й книзі лаканівських семінарів — під назвою «Зворотній бік психоаналізу» [4]. Лакан ідентифікує чотири основних дискурси — дискурс Господаря, — або дискурс Майстра / Маестро (dM), дискурс Університету (dU), дискурс Істерика (dH) і Аналітичний дискурс, — або дискурс (психо)Аналітика, dA) [4]. Його погляд на ці дискурси передбачає їх близькість до ключових функцій людської комунікації і «неможливих професій» Фрейда (Управління, Навчання, Психоаналіз) [2]. Дискурс Капіталізму (dC) дистанціюється від попередніх чотирьох та розміщується окремо, оскільки він вибудовується на закладених у них порушеннях логіки. Кожен дискурс описує водночас і структуру конкретного висловлювання, і ту тканину соціальних зв'язків, яка відповідає йому та/або виростає з нього [2].

Про це у своєму виступі на Психоаналітичній конференції в університеті Гренади (Іспанія) та однойменному тексті «Лакан та капіталізм» [1] говоритиме Хорхе Алеман: «Фінансові потоки, менеджери духу, тілесні техніки, віртуальні валютні операції, мережі інфопростору самі докладаються до постійного руху цього гіперзв'язку, властивого Капіталістичному дискурсу. Так, навряд чи можливо зрозуміти, що Капіталістичний дискурс у тенденції є «надзвичайним становищем» у тій мірі, в якій він є рухом, «контрдискурсивним» диспозитивом, оскільки він не підпорядковується логіці чотирьох дискурсів, представлених Лаканом. У 1972-му році Лакан, «піддавши форклюдії» неможливість, — тобто відмовившись від неї, продемонстрував логіку Капіталістичного дискурсу (алгебру, яку ми зараз не наводимо) — цього виключення з дискурсів Пана, Істерика, Університету та Аналітика. Із чотирьох дискурсів, які ріднить те, що вони ніколи не можуть усунути те неможливе, що їх конститує» [1].

Лакан наголошує, що в дискурсі Університету [4] відбувається передача знання, але цей процес ніколи не є абсолютним або повним. Він стверджує:

«Мова є умовою несвідомого — ось мої справжні слова. Спосіб, яким ці слова вважають за краще передавати, обумовлений міркуваннями, які можна, звичайно ж, пояснити, аж до деталей, мотивами, характерними для Університетського способу міркувати, — що здатне завести дуже далеко і вам, можливо, доведеться цього року пройти. Саме Університетським підходом зумовлений той факт, що людина, яка передає мою думку, чий стиль і спосіб міркування сформовано Університетським вишколом, не може, незалежно від того, чи вважає вона себе моїм коментатором, не вивернути мою формулу навиворіт, — тобто не надати їй сенсу, суворо протилежного істинному, — анітрохи не відповідного тому, про що я кажу [4].

Труднощі перекладу мене Університетською мовою відчує, безумовно, кожен, хто, з якою б то не було метою, за це завдання візьметься — що стосується автора дисертації, про яку я говорю, то йому надавали наснаги найкращі, виключно благі наміри. Дисертація ця, яка має незабаром вийти з друку в Брюсселі, зберігає проте всю свою цінність, — як сама по собі, так і як повчальний приклад того неминучого, в якомусь сенсі, спотворення, якому піддається при перекладі на Університетський дискурс того, що має свої власні закони. Закони ці мені якраз і доведеться накреслити. Йдеться про закони, які мають сформулювати щонайменше умови Аналітичного дискурсу у власному розумінні сенсу слова. При цьому слід, як я підкреслив ще минулого року, усвідомлювати, що сам факт проголошення їх з цієї кафедри несе в собі ризик помилки, створює ефект заломлення, що повертає сказане, певною мірою, до рамок Університетського дискурсу. Тут хиткою є сама основа [4].

Зрозуміло, я жодною мірою не претендую на відому позицію. Запевняю вас, що кожного разу, коли я тут беру слово, головне для мене не в тому, що мені належить вам сказати, не в питанні: *“Про що я цього разу їм говоритиму?”* [курсив Лакана — М. П.]. Функція викладача — це свого роду роль, обумовлена місцем, яке він займає, і яке, безумовно, повідомляє йому певний престиж — отож, я в цьому сенсі на жодну роль не претендую» [4]. Лакан вказує на те, що взаємодія в рамках Університетського дискурсу постійно піддається впливу

символів, мови та соціальних стереотипів, що додає їй неповноцінності та незавершеності.

Критикуючи концепцію дискурсу Університету, Лакан звертає увагу на те, що в цьому дискурсі існує необхідність здобувати знання через владу, що результатує в певному розколі між тими, хто має знання, і тими, хто знаходиться в стані невідомості [4]. Він критикує практику Університетського навчання, яка дає перевагу домінуючому дискурсу витіснити інші форми знання та психоаналітичну практику. У своїх творах Лакан виокремлює Аналітичний / (психо)Аналітичний дискурс як альтернативу Університетському дискурсу [4]. В Аналітичному дискурсі, за словами Лакана, зустрічаються (психо)Аналітик та пацієнт, а ця взаємодія базується на особистій комунікації та аналізі їх взаємодії. Таким чином, Лакан намагається показати, що Університетський дискурс є одним із багатьох можливих, а доступ до знань не обов'язково повинен здійснюватися через інституційну систему [4]. Славој Жижек пояснюватиме це так:

«За докором приналежності до Університетського дискурсу, звичайно, ховається питання про співвідношення між Психоаналізом і Культурологією. Перший факт, на який слід звернути увагу, полягає в тому, що в Культурології бракує саме Психоаналізу як соціального зв'язку, структурованого навколо бажання Аналітика. Сьогодні часто згадується, як посилення на Психоаналіз у Культурології та психоаналітична клініка доповнюють одне одного: Культурології бракує реального клінічного досвіду, тоді як клініці бракує ширшої критико-історичної перспективи (скажімо, історичної специфіки категорій: психоаналізу, комплексу Едипа, кастрації чи батьківського авторитету)» [5]. Таким чином, синкретичність Культурологічного Психоаналізу або (психо)Аналітичної Культурології могло б уособлювати допущення до філософського канону викладання студентам фактично будь-якої праці Жюльєн Дельоза та/або співаторства з Феліксом Гваттарі (див. повну назву книги «Анти-Едип: Капіталізм та шизофренія»).

До цього ж питання — влади Університетського дискурсу над Аналітичним — звертатиметься і Девід Гребер у своїй статті «Анархізм, Академія та Авангард» [3]: Можна лише уявити долю, скажімо, студентки-аспірантки, яка написала есе, що документує сексуальну політику її факультету, не кажучи вже про чіпляння з боку членів її комісії. Або, наприклад, долю якогось представника робітничого класу, який опублікував опис практики професорів-марксистів, які регулярно цитують аналіз відтворення класових привілеїв в академічному середовищі П'єра Бурдьє (1993), а потім у своєму реальному житті діють так, ніби Бурдьє писав книгу з практичними рекомендаціями замість критики. До моменту, коли хтось стане старшим викладачем і тим самим закріпиться на своєму місці, зможе обійтися і без публікації такого аналізу. Але на той час — якщо не вдаватися до спогадів — сама ситуація влади гарантує, що ця тема більше не усвідомлюватиметься. З одного боку, мої думки підводять мене до висновку, що безпечніше було б визнати себе анархістом, аніж писати чесну авто-етнографію Академії. З іншого боку, я і є анархіст» [3].

Список використаних джерел:

1. Алеман, Х. Лакан і капіталізм (2019, September 7). *syg.ma*. <https://syg.ma/@horizontalpub/khorkhie-alieman-lakan-i-kapitalizm>
2. Вступ до теорії дискурсів Лакана: модель чотирьох дискурсів. (2021, March 14). *syg.ma*. *Insolarance Cult*. <https://syg.ma/@insolarance-cult/vviedieniie-v-tieoriiu-diskursov-lakana-modiel-chietyriokh-diskursov>
3. Graeber, D. (2009). Anarchism, academia, and the avant-garde. *Contemporary Anarchist Studies. An Introductory Anthology of Anarchy in the Academy* (ed. R. Amster et al.), chapter 10, 103-112. <https://doi.org/10.4324/9780203891735-18>
4. Lacan, J. (2007). Seminar of Jacques Lacan (Book XVII): The Other Side of Psychoanalysis (ed. J.-A. Miller). *New York: WW Norton*.
5. Žižek, S. Jacques Lacan's Four Discourses. *Lacan.com*. https://www.lacan.com/zizfour.htm#_ftnref1

КОНТИНЕНТАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ, «ФРАНКОФОННА ФІЛОСОФСЬКА КУЛЬТУРА» І РЕЦЕНЗУВАННЯ: ОГЛЯД ПРАЦІ Н. ЛЕВІ⁵

Анотація: Ця оглядова стаття пропонує багатогранне дослідження різноманітних тем у царині академічних досліджень, пов'язаних із рецепцією та оцінкою філософських тверджень у різних традиціях. Центральне місце займає критичний аналіз Нілом Леві наукових містифікацій, зокрема містифікації Сокала та скандалу про «дослідження скарг». У тексті аналізуються наслідки цих містифікацій для інтелектуальних стандартів, спираючись на праці впливових французьких філософів, таких як Дерріда, Фуко та Альтюссеріанська школа. Крім того, стаття заглиблюється в соціокультурну динаміку, що впливає на сприйняття тверджень, значення гуру у філософії, а також виклики та складнощі, пов'язані з підтриманням довіри та доброчесності в науковому середовищі.

Ключові слова: філософія, академічні дослідження, містифікація Сокала, Дерріда, Фуко.

Робота Ніла Леві «Філософія, нісенітниця і рецензування» [3] є спробою декількастороннього аналізу поняття «нісенітниця», особливо стосовно французької філософської школи, яку часто називають континентальною філософією.

Почнемо з викладу Пеннікука та ін. і критики, представленої Нілом Леві. Пеннікук та ін. обговорюють поняття «нісенітниця», класифікуючи певні твердження як «франкфуртську нісенітницю» [3]. Вони стверджують, що істинність або хибність тверджень, а також ставлення мовця до їхньої істинності не мають значення для класифікації брехні. Як приклад у дискусії використовуються твердження Діпака Чопри.

Однак Леві оскаржує цю точку зору, висвітлюючи альтернативний варіант, запропонований Джеррі Коеном. Альтернативний погляд Коена передбачає, що

⁵ Панасюк М. Континентальна філософія, «франкофонна філософська культура» і рецензування: огляд праці Н. Леві. / ГО «Молодіжна наукова ліга». Студентський науковий журнал *UNIVERSUM*. – №4. — Вінниця: ТОВ «Укрлогос Груп», 2024. – С. 151-159.

існують різні форми брехні, одну з яких він називає «псевдодоказовою брехнею» [3]. На думку Коена, цей тип брехні характеризується тим, що він «не піддається роз'ясненню» [3] і може мати щирі наміри, хоча зрештою і є неправдою.

Потім Коен прямо звинувачує «франкофонну філософську культуру» [3] в тому, що вона є одним із найвідоміших виробників брехні. Він виокремлює такі постаті, як Дельоз, Дерріда, Крістева, Лакан і альтюссерівські марксистки, вказуючи на те, що їхня робота, незважаючи на щирі наміри, не відповідає істині. Він стверджує, що їхні твердження не є ані істинними, ані хибними, тим самим залучаючи до свого аналізу більшу частину континентальної філософії.

Особистий досвід Коена у вивченні французького марксизму, особливо альтюссеріанської школи, визначає його погляд на абсурд. Він розповідає про те, як намагався витягти сенс із цих текстів, що призвело до надмірного приписування значущості їхнім твердженням. Цей досвід сформував його нетерпимість до того, що він сприймав як нісенітницю, і він навіть заснував марксистську дискусійну групу під назвою «Група марксизму без нісенітниць» [3].

Якщо зробити крок назад, то позиція Коена порушує цікаві питання про сприйняття та інтерпретацію філософських ідей. Він описує, як його власні погляди й досвід впливали на його оцінку деяких тверджень, припускаючи, що психологічні чинники відіграють роль в оцінці глибини і виявленні порожнечі у філософських стимулах.

Ба більше, емпіричне дослідження Пеннікука та ін. щодо сприйнятливості до брехні, когнітивного стилю, когнітивних здібностей і систем переконань додає ще один шар до дискусії. Вони співвідносять сприйнятливість до брехні з інтуїтивним когнітивним стилем, нижчими когнітивними здібностями та вищими показниками релігійних і паранормальних переконань. Однак Леві зазначає, що схильність Коена до альтюссерівського марксизму і його залученість до нього можуть не відповідати характеристикам, зазначеним у цій емпіричній літературі, що дає можливість альтернативних пояснень його первісного потягу до цих ідей.

Триваюча розмова про природу брехні, її різноманітні прояви та сприйняття підкреслює складну взаємодію між філософським змістом, індивідуальними схильностями та культурними контекстами. Вона підкреслює багатогранну природу філософської інтерпретації та оцінювання, спонукаючи до глибшого вивчення різноманітних чинників, що впливають на наше сприйняття філософських тверджень і поширеність брехні у філософському дискурсі.

По суті, залучення Леві до перспектив Коена, Пеннікука та інших учених дає змогу замислитися над складними взаємовідносинами між філософським змістом, суб'єктивними рамками інтерпретації та ширшими культурними й когнітивними впливами, що формують наше сприйняття і оцінку філософських ідей. Це захоплива мандрівка складнощами філософського дискурсу та людського пізнання, що проливає світло на багатогранну природу марення у сфері філософських досліджень.

Схоже, після цього ми заглибимося в соціокультурну динаміку, яка впливає на прийняття і достовірність тверджень. «Ефект гуру» [3], виявлений Деном Спербером 2010 року, проливає світло на інтригуючий аспект людської психології.

Спербер пояснює, що в людей існує природна тенденція надавати велике значення твердженням тільки тому, що вони подані в неясній манері та вважаються такими, що походять від «гуру», людини, визнаної джерелом мудрості. Це поняття відноситься до психології авторитету й компетентності, де саме сприйняття людини як мудрої або обізнаної постаті може глибоко вплинути на те, як ми приймаємо й оцінюємо її твердження.

Далі Спербер стверджує, що цей ефект гуру відіграє роль в успіху деяких філософів, особливо тих, хто належить до «континентальної традиції» [3], як він їх називає. Далі він цитує таких впливових мислителів, як Сартр, Гайдеггер і Дерріда, припускаючи, що їхні ідеї виграли від цього явища.

Якщо розширити список Спербера, то можна припустити, що Етьєн Балібар, видатний французький філософ, відомий своїми роботами в галузі політичної філософії, також може бути віднесений до тих філософів, чії ідеї зазнали впливу

ефекту гуру. Контекстуалізація та аналіз, проведені Спербером, дають змогу зрозуміти, як сприйняття джерела впливає на сприйняття його тверджень.

Гадаю, варто наголосити, що хоча ефект гуру може пролити світло на те, як схильність до авторитету гуру може впливати на сприйняття ідей, важливо критично оцінювати твердження, виходячи з їхніх власних чеснот і послідовності, а не покладатися тільки на авторитет або невідомість їхніх джерел.

Ми занурюємося в розділ Ніла Леві «Прояснення нез'ясовного» [3] з його розглядуваної праці «Філософія, нісенітниця і рецензування» [3]. У цьому конкретному сегменті ми розбираємо саму природу того, що вважається нез'ясовним, й оскаржуємо підстави, на яких певні твердження зараховують до таких, використовуючи як приклад оцінку Коеном роботи Балібара.

Леві починає з роздумів про те, наскільки авторитетний Коен в оцінці праць Балібара, з огляду на його широке знайомство з альтюссеріанським марксизмом у свої двадцять років. Знайомство Коена із цією філософською традицією могло б допомогти йому оцінити твердження Балібара. Однак Леві вносить ноту скептицизму, натякаючи на те, що навіть оцінка Коена може виявитися менш ґрунтовною, ніж передбачалося спочатку, і до цього питання він планує повернутися в контексті обговорень із колегами.

Підстави Коена називати роботу Балібара такою, що не піддається роз'ясненню — ось суть справи. Леві зазначає, що Коен, ставши на бік емпіричної літератури, приєднується до точки зору, яка характеризує марення як «по суті безглузде» [3]. Такі твердження, навіть для тих, хто має досвід у відповідній галузі, залишаються несприйнятливими до роз'яснення. Але Леві заперечує це, оскільки знаходить, що досить легко надати сенс стимулам, використовуваним в експериментах із вивчення марення, а також прокламаціям прихильників нової ери.

Леві проводить нас через розумову вправу, без зусиль розбираючи висловлювання: «Прихований сенс перетворює неперевершену абстрактну красу» [3], показуючи, що воно не таке загадкове, яким може здатися на перший

погляд. Аналіз Леві проливає світло на ідею про те, що такі висловлювання не такі вже й незрозумілі, як стверджується, і спростовує припущення про те, що вони позбавлені сенсу.

Він поширює цей аналіз на твердження Балібара, яке Коен вважає «чудовим прикладом» марення: «Це саме те перше значення, яке ми можемо надати ідеї діалектики: логіка або форма пояснення, спеціально пристосована до визначального втручання класової боротьби в саму тканину історії» [3]. Леві заперечує, чи справді це не піддається поясненню, пропонуючи читачам поміркувати, чи не є це твердження, попри позірну непрозорість, таким непроникним, як вважають Коен та інші.

Дискусія про нерозкриваність і наділення смислом філософських тверджень порушує глибокі питання про природу мови, інтерпретації та межі зрозумілості. Методично розбираючи загадкові висловлювання, що здаються невідчитуваними, Леві заперечує уявлення про те, що певний філософський зміст за своєю природою не піддається роз'ясненню, і пропонує конструктивну критику переважаючих оцінок.

По суті, цей розділ відображає складність і суб'єктивність оцінки філософських тверджень. Вона пропонує читачам переглянути підстави, на яких ми тавруємо деякі твердження як такі, що не піддаються роз'ясненню, і зрозуміти, що акт прояснення або наділення смислом може бути менш незбагненим, ніж передбачалося спочатку. Загалом, робота Леві спонукає до переоцінки порога філософської ясності та сприяє глибшому вивченню інтерпретаційних проблем, властивих оцінці філософського змісту.

Вдумливе дослідження Леві відкриває двері до роздумів про те, як ми оцінюємо виразність філософських тверджень, проливаючи світло на складний танець між мовою, інтерпретацією та межами осмисленого дискурсу у філософському просторі.

Тепер ми повернемося до попереднього розділу, де Ніл Леві докладно аналізує тонкощі раціональності, яку приписують нефаківцям і професійним філософам в оцінці тверджень, що не піддаються поясненню, зачіпаючи випадки,

коли філософи різних традицій засуджували роботу інших у подібних термінах, особливо вказуючи на сумнозвісний лист, адресований Дерріда.

Точка зору Леві проливає світло на відмінності між неспеціалістами і професійними філософами в оцінці неясних тверджень. Він влучно порівнює філософську оцінку з оцінкою фізиком твердження, приписуваного іншому фізику. Він підкреслює, що філософи, наділені інструментами для оцінки таких тверджень, мають здатність правильно називати те, що можна вважати нісенітницею. Таким чином, він намагається окреслити різні епістемічні позиції непрофесіонала і професійного філософа в оцінці тверджень, що не піддаються роз'ясненню.

Однак коли Леві переходить до теми приниження філософами робіт інших людей у різних традиціях і контекстах, його увага зміщується до складнощів, пов'язаних із глибоким залученням до філософських робіт різних традицій. Він критикує відсутність справжньої і тривалої участі, необхідної для оцінювання робіт філософів із різних традицій. Він стверджує, що таке справжнє і глибоке занурення у філософську традицію необхідне для набуття досвіду, потрібного для її оцінювання, навіть для тих, хто вже є експертом в іншій філософській традиції.

Хоча аналіз Леві проливає світло на складну динаміку експертизи й міжтрадиційної оцінки, важливо зазначити, що в його аргументах є кілька моментів, які заслуговують на переосмислення і критику.

По-перше, Леві, схоже, схиляється до суворої думки, що рівень залученості, який дає змогу по-справжньому зрозуміти й оцінити філософські праці з різних традицій, є практично недосяжним, що може здатися надто зневажливим. Вимогу глибокого занурення, описану Леві, можна розглядати як встановлення винятково високої планки для міжтрадиційної взаємодії. Така позиція може ненавмисно обмежити потенціал плідного міждисциплінарного діалогу й потенційно спорудити непотрібні бар'єри на шляху до розуміння.

Понад те, така точка зору може бути сприйнята як нехтування здатністю до неупередженого та інтелектуально ретельного дослідження філософій різних

традицій. Наголошуючи на непереборних труднощах у розумінні й оцінюванні праць, що належать до різних філософських традицій, ми ризикуємо відбити полювання на міждисциплінарні дослідження і діалог, що необхідні для розбудови багатого й різноманітного філософського ландшафту.

Крім того, визнаючи важливість глибокого занурення у філософську традицію, необхідно визнати потенціал для проникливих та обґрунтованих оцінок, що виникають у результаті ретельної взаємодії та міждисциплінарного діалогу, навіть між різними філософськими традиціями. Підтримуючи таку взаємодію, філософи можуть збагатити своє розуміння різних точок зору, сприяючи створенню середовища, сприятливого для інтелектуального зростання та міжтрадиційної співпраці.

По суті, хоча оцінка Ніла Леві зачіпає важливі міркування, що стосуються експертизи й оцінювання філософських праць із різних традицій, його суворий погляд на проблеми міжтрадиційної взаємодії потребує більш тонкого й неупередженого вивчення потенціалу плідного міждисциплінарного діалогу у філософській царині. Зміцнюючи відкриту взаємодію, філософи можуть збагатити своє розуміння різноманітних філософських традицій, тим самим сприяючи більш інклюзивному та всебічному філософському дискурсу.

Дослідження Ніла Леві розповідає про складні проблеми, що виникають під час оцінювання філософських робіт у різних традиціях і стандартах.

Леві стикається з уявленням про те, що роботи Дерріда, а отже й інших філософів, можуть піддаватися критиці відповідно до стандартів певної філософської традиції, але можуть бути гідно оцінені, коли їх оцінюють за іншим набором критеріїв. Ця ідея наводить на роздуми про потенційну несумірність стандартів і цілей у різних філософських традиціях. Твердження Дерріда про мову можуть не збігатися із цілями парадигмальної аналітичної філософії, але вони можуть слугувати іншій меті, потенційно висвітлюючи світ унікальним чином. Це поняття відкриває шлях до переоцінки того, як ми оцінюємо філософські роботи, і підкреслює важливість визнання різноманітності філософських цілей і стандартів.

З відтінком особистої рефлексії Леві зазначає, що, незважаючи на свою підготовку в царині континентальної філософії, він набув досвіду для оцінки деяких аспектів аналітичної філософії. Така перспектива ставить під сумнів уявлення про те, що людина обмежується оцінкою праць у межах своєї конкретної традиції, і говорить про те, що, доклавши зусиль і присвятивши себе навчанню, можна подолати філософські кордони й оцінити різні напрями думки.

Леві також розглядає роль експертизи в оцінці філософських тверджень. Він визнає вагомість свідчень тих, хто справді є експертом у даній традиції, як потенційний шлях до обґрунтованої віри в статус філософських тверджень. Це привертає увагу до критичної ролі консенсусу в рамках традиції, наголошуючи, як думки авторитетних діячів формують наше сприйняття філософської цінності.

Включення Фуко, який відкидає «дрібну педагогіку» [3] Дерріда, додає ще один шар до дискусії, наголошуючи на тому, що навіть у рамках певної традиції значущі постаті можуть дотримуватися протилежних поглядів. Леві вправно підкреслює складність цього голосу незгоди, представляючи його як нагадування про труднощі, що виникають при винесенні остаточних суджень про філософську цінність. Це слугує важливою пересторогою від припущень про однаковість усередині традиції та підкреслює нюансований характер оцінювання філософських робіт.

По суті, аналіз Леві провокаційно переміщається лабіринтом філософської оцінки в рамках різних традицій, закликаючи нас замислитися над багатогранними проблемами та міркуваннями, пов'язаними з оцінкою філософських тверджень. Завдяки цьому дослідженню він пропонує свіжий погляд на широту та глибину філософських досліджень, наголошуючи на складній взаємодії стандартів, досвіду та різних точок зору у сфері філософської оцінки.

Критикуючи позицію Ніла Леві, давайте заглибимося в дискусію навколо так званої містифікації «досліджень скарт» [3] і ширшого контексту впливу містифікацій на сприйняття інтелектуальних стандартів у різних галузях. Ми вивчимо всю складність цього питання, а потім запропонуємо зважену критику.

По-перше, Ніл Леві описує історичний контекст містифікацій, особливо виокремлюючи містифікацію Сокала й пізнішу містифікацію «дослідження скарг» [3] Плакроуз, Ліндсі та Богосяна, про яких ми писали раніше [1; 2]. Він описує зміст і вплив цих містифікацій, наголошуючи, що вони вплинули на суспільне сприйняття і, можливо, зміцнили існуючі погляди на інтелектуальні стандарти в певних академічних галузях.

Щоб почати критику, одним із ключових аспектів, який можна було б вивчити, є припущення, що лежить в основі цих містифікаційних статей, яке побічно вказує на відсутність інтелектуальної суворості та наукової сумлінності в обраних галузях. Хоча скептицизм і критичне дослідження є невід'ємними компонентами академічної науки, дуже важливо підходити до цих питань зі зваженої точки зору, уникаючи всеосяжних узагальнень або упереджених припущень про конкретні дисципліни.

Ба більше, хоча містифіковані статті можуть розкрити потенційні недоліки в процесах академічного рецензування, їхній вплив на ширше сприйняття цілих галузей може бути непропорційно згубним. Замість того, щоб сприяти конструктивному діалогу та вдосконаленню, такі містифікації можуть ненавмисно сприяти створенню атмосфери недовіри та необґрунтованого скептицизму щодо законних наукових досліджень в обраних галузях.

Крім того, зображення наслідків цих містифікацій потребує подальшого вивчення. Можна заперечити припущення, що ці містифікації продемонстрували неприйнятно низькі стандарти в тих сферах, на які вони були спрямовані. У випадку з містифікацією Сокала аргумент про те, що презентовані ідеї були загальноприйнятими в певних колах, підкреслює важливість визнання контексту й наукового діалогу, у якому ці ідеї перебували. Це порушує питання про справедливість використання конкретної роботи як репрезентації інтелектуальної суворості та стандартів усєї галузі.

Окрім того, хоча Ніл Леві підходить до цього питання з гострим почуттям академічних стандартів та інтелектуального милосердя, його оцінка містифікацій може виграти від глибшого вивчення ширшого впливу на

академічний дискурс і довіру всередині наукових спільнот. Необхідно розглянути потенційні наслідки таких дій для моралі та цілісності академічних дисциплін, а також ті часто ненавмисні наслідки, які вони можуть мати для академічної спільноти.

Насамкінець слід зазначити, що, хоча Ніл Леві представляє ретельний аналіз історичного контексту й наслідків містифікацій в академічних колах, його міркування потребують критичної оцінки. Визнаючи багатогранний вплив таких містифікацій та їхні потенційні наслідки в академічних спільнотах, можна домогтися повнішого розуміння цих складних проблем. Через цю призму можна збагатити ширший академічний дискурс, проклавши шлях до конструктивного діалогу, наукової чесності та неухильного прагнення до розвитку інтелектуальних досліджень у різних академічних галузях.

Роздуми Ніла Леві спонукають уважно вивчити містифікацію Сокала і «справу про дослідження скарг» [3], пропонуючи навідний на роздуми аналіз їхнього впливу на академічне середовище, а також ширші наслідки для експертного оцінювання і довіри до вчених.

Леві інтригуюче зіставляє реакцію на містифікацію Сокала і подальший скандал щодо «скаргових досліджень» [3] (англ. The «Grievance Studies» affair), наголошуючи на ролі рецензування та нюансах динаміки, що мали місце в обох випадках. Він вказує на відсутність рецензування в Social Text, підкреслюючи вплив досвіду авторів на рішення редакторів. На відміну від цього, журнали, що стали мішенню в скандалі про «дослідження скарг» [3], проходили рецензування, при цьому автори навмисно подавали свої статті під вигаданими іменами й зі звичайними академічними афіліаціями.

Леві задається питанням, чи вдалося зусиллям Плакроуз, Ліндсі та Богосяна поставити під сумнів епістемічний авторитет тих царин, на які вони орієнтувалися, спираючись на невдалий характер більшості поданих ними робіт, а також на їхній подальший успіх у журналах нижчого рівня та в результаті великого редагування. Він підкреслює справжній внесок, зроблений прийнятими

до публікації роботами, і звертає увагу на спотворення, допущені трійцею у своїх публічних заявах.

Крім того, Леві оскаржує твердження про те, що роботи, пов'язані з містифікацією Сокала й дослідженням скарг, є «повною нісенітницею» [3]. Він стверджує, що в цих роботах явно містився зміст, який міг би заслуговувати серйозного розгляду, і пропонує з обережністю підходити до готовності відкинути роботу як принципово несерйозну. Він доводить важливість збереження довіри до процесу рецензування і закликає не ставати менш довірливими, оскільки довіра необхідна для зростання і передачі знань.

Леві майстерно орієнтується в цих складних питаннях, але особливий інтерес представляє його акцент на надважливій ролі довіри в рецензуванні та потенційних наслідках її підриву. Однак важливо розглянути ширший контекст і складнощі, пов'язані зі скандалом із «дослідженнями скарг» [3] та його впливом на науковий дискурс. З огляду на характер цієї справи та подальші заходи у відповідь, важливо вивчити багатогранні наслідки для академічної сумлінності та збережені проблеми, пов'язані із забезпеченням надійності та достовірності наукової оцінки.

Більше того, важливо визнати потенційні наслідки спотворення статей і вплив на академічний дискурс. Хоча Леві стверджує, що в нього немає підстав для висновку про те, що редактори та рецензенти не виконали свої епістемічні обов'язки, глибше вивчення етичних та епістемічних міркувань, пов'язаних із подібними випадками, є виправданим.

По суті, роздуми Ніла Леві проливають світло на надважливу природу довіри до процесу рецензування та складнощі, пов'язані з такими випадками, як містифікація Сокала і скандал про «скаргові дослідження» [3], проте необхідно продовжувати розмову про ширші етичні й методологічні наслідки для процесів академічного рецензування, забезпечуючи збереження авторитету й цілісності науки перед обличчям подібних проблем. Цей постійний дискурс необхідний для створення надійного академічного ландшафту, що заслуговує на довіру.

Список використаних джерел:

1. Панасюк М. Концепція «цинічних теорій» постмодернізму за Г. Плакроуз та Дж. Ліндсі. *Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації*, 2022. С. 381-382.
2. Панасюк М. Критика постмодерністських теорій парадигмою універсального лібералізму. *Креативний простір*. 2022. № 8. С. 15–16. URL: https://www.newroute.org.ua/wp-content/uploads/2023/08/crp_8.pdf (дата звернення: 22.12.2023).
3. Levy N. *Philosophy, Bullshit, and Peer Review*. Cambridge: Cambridge University Press, 2023. 74 p. URL: <https://doi.org/10.1017/9781009256315> (date of access: 22.12.2023).

СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛІВ (ЗА МОТИВАМИ КНИГИ Е. БАР-ЕЛЯ «ЯК СЛОВОЙ СТАВ ЖИЖЕКОМ: ЦИФРОВЕ СТАНОВЛЕННЯ ПУБЛІЧНОГО ІНТЕЛЕКТУАЛА»)⁶

Анотація. У статті проаналізовано теоретичне підґрунтя та методологічний потенціал підходу дослідження публічних інтелектуалів, запропонованого Е. Бар-Елем. Демонстраційною моделлю для ілюстрації наочності, як впливає з назви книги, виступив словенський філософ, аналітик масової культури та засновник Люблянської школи психоаналізу, Славой Жижек. **Ключові слова:** соціологія ідей; С. Жижек; публічні інтелектуали; цифрова культура; габітус; перформативний поворот і культурна прагматика.

У даній книзі про Жижека висвітлюються контексти, у яких він діє, як географічні, так і інституціональні, разом із мережами його колег та критиків, а також його публічними виступами. Ці нові теоретичні розробки підкреслюють роль інтелектуалів як творців, посередників та фасилітаторів ідей, та підкреслюють майбутнє значення вивчення позиціонування Жижека.

Е. Бар-Ель вказує [1, с. 16], що теорія позиціонування уточнює ключові поняття в дослідженні індустрії, інтелектуалів та тих, хто прагне продемонструвати ефективність суспільних інтервенцій. «Позиціонування» означає процес, під час якого певні характеристики надаються індивідууму, групі або будь-якому іншому суб'єкту. Воно відображає дії, що передбачають засвоєння значення, здійснене індивідуумом чи колективним суб'єктом, здатним до судження та визнання порівняно з іншими. Під «інтелектуалами» мають на увазі творчі особистості, які створюють інноваційні інтелектуальні об'єкти, такі як наукові статті та філософські книги, які використовуються та оцінюються іншими на інтелектуальній арені. «Внутрішньопрофесійна лекційна арена»

⁶ Панасюк М. Соціологічне дослідження інтелектуалів (за мотивами книги Е. Бар-Еля «Як Славой став Жижеком: Цифрове становлення публічного інтелектуала»). Креативний простір: електрон. наук. журн. – № 16. – Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2023. – С. 88-90. – URL: https://www.newroute.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/crp_16.pdf

визначається як реалізований простір, у якому представники різних професій звертаються до інших представників різних професій за допомогою саморегулювального процесу валідації, тобто «академічної експертної оцінки, а не публічної доступності, прийняття та популяризації» [1, с. 16-17].

Вона відрізняється від «публічної позаінтелектуальної арени», де промовляють до непрофесійної, запальної аудиторії, а споживачі знань, як і виробники, отримують певний ступінь валідації. Хоча є питання щодо різності між інтелектуальністю та не-інтелектуальністю, або між внутрішньою (інтра-інтелектуальною) та зовнішньою (екстра-) інтелектуальною ареною, вони не є повністю вичерпними. Наприклад, не всі інтелектуали виступають на «арені інтелектуалів» [1, с. 17]. Критики та журналісти зазвичай виступають у сферах, які мають більше коло спілкування, ніж обмежені комунікаційні канали професійних інтелектуалів, що робить їх незамінними для передачі та розповсюдження ідей та інтелектуальних праць із внутрішньої на зовнішню інтелектуальну арену. Понад те, хоча (гумбольдтіанська) ідея академічного університету втілюється в життя, внутрішня інтелектуальна арена не тотожна з нею, оскільки вона також може включати письменників, що не працюють у межах університету, але продукують для відносно обмеженої групи інших спеціалізованих виробників.

На однойменному рисунку 0.1 у своїй книзі [1, с. 10] Бар-Ель пропонує розглядати наступну класифікацію хронологічного розгортання Соціологічного дослідження інтелектуалів:

- Соціологія ідей:
 - + Camic & Gross (1990-ті): Інституція та Самість (Institution and Self);
 - + Бурдьє (1988, 1991); Поле-Капітал-Габітус (Field-Capital-Habitus);
 - + Коллінз (1998): Мережі та Наставники (Networks and Mentors);
 - + Lamont (2009): Виправдана адаптивність (Justified Adaptability).
 - Культурологічна соціологія:
 - + «Сильна програма» (Strong Program) Александера (2004, 2011):
- Перформативний поворот і культурна прагматика.

- Соціологія інтелектуальних інтервенцій:

- + Baert (2015, 2017): Теорія позиціонування інтелектуалів (Positioning Theory of Intellectuals);

- + Eyal (2010, 2013): Соціологія публічних інтервенцій (Sociology of Public Interventions).

Щодо найсвіжіших досліджень у цій сфері, пише Бар-Ель, Мішель Ламонт (Michèle Lamont), Чарльз Камік (Charles Camic) та Нейл Грос (Neil Gross), серед інших соціологів, розробили емпіричний підхід до вивчення продукування цілісної системи лексики, який іноді називають «новою соціологією ідей» [1, с. 9]. За думкою Каміка та Гроса, попередні підходи до соціології знань часто мали спекулятивний характер. Наприклад, ранні роботи Карла Мангайма, видатного соціолога знань, висловлювали ідею, що становище людини в суспільстві формує її світогляд через привласнення. У своїй книзі «Ідеологія та утопія», опублікованій у 1929 році, Мангайм розширює марксистське поняття «класу» та «ідеології», включаючи в них будь-який специфічний світогляд, зумовлений різними соціальними позиціями (наприклад, група, плем'я, покоління). Він розрізняв ідеологію від утопії, стверджуючи, що остання спрямована на зміну, а не на відтворення статус-кво. Мангайм також аналізував, як різні класи в Європі використовували своє соціальне становище, щоб нав'язати іншим свій світогляд, будь він консервативним, фашистським, ліберальним чи комуністичним.

У контексті «нової соціології ідей» основний акцент зроблено саме на докладні емпіричні дослідження, які досліджують виробництво знань у конкретних соціально-культурних та інституційних умовах. Наприклад, Ламонт цікавилася тим, як деконструктивні ідеї Дерріда були усвідомлені «в країні емпіризму» [1, с. 9]. Вона досліджувала стратегії та легітимацію його робіт, порівнюючи США та Францію, а також літературну та філософську сфери в цих контекстах. Дослідження в соціології знань продовжують розширювати наше розуміння того, як специфічні соціальні та культурні умови впливають на продукування та поширення ідей.

У творі «Homo Academicus» (1988) П'єра Бурдьє відбувається розкриття французького інтелектуального поля як глибоко складного простору, у якому агенти раціонально розподіляються за різними типами та рівнями капіталу. Ці різновиди капіталу визначають їхні постійні позиції в цьому полі, оскільки вони активно взаємодіють, беручи участь у сперечаннях та аргументації, що стосуються їх професійної траєкторії. Таким чином, соціологічні дослідження інтелектуалів, які здійснював Бурдьє у сфері соціології ідей, мають за мету розкрити соціологічно занедбані аспекти процесу виробництва знання. Це включає в себе розгляд історичних умов, за яких французьке інтелектуальне середовище здобуло свою відносну автономію, а також міжнаціональний обмін знаннями в період глобалізації.

Соціологія інтелектуального життя та самі інтелектуали створюються значною мірою під впливом суспільної траєкторії самого Бурдьє. У своїх рефлексивних термінах він зазначає: «Як тіло... Я не є *a-topічним* [курсив авторс. — М. П.], безтілесним, як сказав Платон про Сократа, і не є 'безкореневим і вільно плаваючим', як надто недбало висловився... Карл Мангайм» [1, с. 11]. Більше того, його власна траєкторія — від зростання в бідності до досягнення вищих паризьких колах — призвела до того, що Бурдьє прийняв амбівалентну позицію щодо академічного поля. Його складні стосунки з інтелектуальним життям як основа його досвіду «інтернаціонала-аутсайдера» [1, с. 11] лягли в основу його широких теоретичних розвідок.

Аналізуючи мистецтво, освіту, державу та самих інтелектуалів, як Бар-Ель цитує за Лаклоу: «прагнення зрозуміти соціальні аспекти інтелектуального життя відіграло важливу роль у соціології Бурдьє» [1, с. 11]. Зокрема, за допомогою концептуальної тріади «поле — капітал — габітус» він аналізував простори інтелектуального виробництва. Теорія поля Бурдьє, сформульована в «Правилах мистецтва» й «Полі культурного виробництва», була надзвичайно корисною для розуміння відносності агентів та їхнього конкретного вибору, що базується на їхній позиції в полі. Тому теорія поля видається досить обіцяючою в здатності пояснити позиціонування Жижека. Проте Бар-Ель вважає, що вона

страждає від певних недоліків, які роблять її менш застосовною в нашому випадку. По-перше, «поля» не мають чітко визначених меж, як це може бути в економічному чи культурному аспектах у теорії Бурдьє, що призводить до методологічної «незацікавленості в необмеженому й недиференційованому виробництві масової або популярної культури» [1, с. 11].

Так, соціологічні дослідження про знаменитостей стають усе більш актуальними в сучасному світі. Особливість культури знаменитостей полягає у її впливі на нові типи ресурсів та відображенні нових сфер. Олів'є Дріссенс у своїх дослідженнях вказує на важливість медіатизації як передумови та каталізатора «селебритизації». Щоб краще зрозуміти цю концепцію, Дріссенс запропонував розширити класичну теорію капіталу П'єра Бурдьє [чотири форми капіталів Бурдьє: економічний, культурний, соціальний і символічний, — *М. П.*], вводячи п'ятий вид капіталу — «капітал знаменитостей» [1, с. 14]. Він стверджує, що цей вид капіталу, нагромаджений через медійну видимість та впізнаваність, пояснює, як деякі особи можуть успішно транслювати свій статус з однієї сфери в іншу. Цей підхід розглядає сферу публічної діяльності та академічні області, а також увагу приділяє потокам та накопиченню капіталу, які роблять людину знаменитістю. Вражаюче, як сучасні технології та медіа впливають на формування нових видів капіталу і змінюють наше сприйняття успіху та впливу.

Для адекватного позиціонування Жижека, Бар-Ель пропонує, з-поміж інших, наступні гіпотези (№№ 4–5 у його власній нумерації):

1. Повторюючи риторичні запитання, жарти та приклади з популярної культури, які є невід'ємною частиною його перформативного репертуару, Жижек здатен пов'язати високу теорію зі звичайним, повсякденним досвідом, що заохочує багатьох читачів/глядачів до теоретичного осмислення їхньої практики. Його позиція «соціального компаса» надає йому роль осмислення сьогоденного глобального контексту «безглузлого постмодерну» (після 1989-го року).

2. Жижек сигналізує про певний тип публічного інтелектуала, який Бар-Ель називає «жертвним інтелектуалом». На відміну від «авторитетних», «експертних» та «вбудованих» (embedded) інтелектуалів, які насолоджуються своєю автентичною позицією, цей тип інтелектуалів жертвує своєю внутрішньоінтелектуальною позицією, щоб здобути публічну. Таке перформативне самопозиціонування робить ідеї інтелектуала більш доступними, водночас ілюструючи їх у відчутний спосіб, який несе в собі політико-етичну заангажованість і приваблює до неї [1, с. 20].

У книзі глибоко проаналізовано, як різноманітні втручання Жижека сприймаються в контексті комплексного інтелектуального та політичного оточення, у якому він опинився. Ці втручання можуть бути представлені у формі книг, статей, відео, промов або будь-яких інших виразних форм, як-от уривків чи окремих речень. Таким чином, книга ретельно розглядає, як саме ці різноманітні інтервенції позиціонували Жижека в складному та цілісному лексичному та політичному оточенні, у якому він знаходився разом з іншими сучасниками. Наприклад, пише Бар-Ель, у передмові Ернесто Лаклоу до книги Жижека «Піднесений об'єкт ідеології» (1989) зазначалося, що робота Жижека утворює інноваційний внесок у постмарксистську соціальну теорію.

З прагматичного погляду «перформативні засоби» визначаються як матеріальні та символічні інструменти, такі як лейбли або метааргументи, які сприяють ефективним втручанням. Це стає надзвичайно важливим у контексті «цифрових культур», оскільки саме вони визначають перформативну природу сучасних культурних проявів, адже «цифрові культури — це перформативні культури» [1, с. 17].

Джерела:

1. Bar-El E. How Slavoj Became Žižek: The Digital Making of a Public Intellectual. London: University of Chicago Press, 2023. 256 p. URL: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226823515.001.0001> (date of access: 10.12.2023).

Розділ II. Дельозіана

ДЕМОНТАЖ ФАШИЗМУ, ПРИЙНЯТТЯ АНАРХІЇ ТА ЛЮБОВІ: ДЕЛЕЗІАНСЬКИЙ МАНІФЕСТ^{7,8}

Анотація: Ця наукова робота досліджує ідеологічну трансформацію антифашистських тенденцій у ширшому русі анархізму крізь призму філософії Жіля Дельоза. Натхненна концепціями кочових військових машин, опору, площини іманентності та Любові Дельоза, стаття досліджує, як ці ідеї пропонують цінну перспективу для боротьби зі зростанням націоналістичних та імперіалістичних тенденцій у сучасному світі. У сучасному геополітичному ландшафті світ є свідком тривожного поширення воєн і відродження репресивних ідеологій. Дельоз стверджує, що традиційні форми опору та революційні рухи стали неадекватними у боротьбі з фашистською парадигмою. Щоб протистояти цьому, Дельоз виступає за перехід до кочових військових машин як альтернативної стратегії опору. Концепція кочової військової машини втілює ідею мобільної та гнучкої мережі опору, яка діє поза традиційними кордонами.

Прийнявши такий підхід, антифашисти, анархісти, лібертаріанці та всі інші вільнодумці — незалежні, відкриті люди (та індивідуалісти), не пов'язані з жодним конкретним революційним рухом, або не мають упередженого уявлення про приналежність до певної ідеології, але які цінують свободу, взаємопідтримку та повагу — можуть ефективно кинути виклик укоріненним владним структурам, які увічнюють націоналістичні та імперіалістичні тенденції. Крім того, поняття опору Дельоза ґрунтується на площині іманентності — концепції, яка підкреслює іманентну та взаємопов'язану природу існування. У статті з'ясовується, як прийняття площини іманентності дозволяє антифашистам / анархістам руйнувати фіксовані ієрархічні структури, на яких процвітає фашизм.

⁷ Panasiuk M. Dismantling Fascism, Embracing Anarchy and Love: A Deleuzian Manifesto. – Edinburgh: Edinburgh University Press. – Deleuze Studies Journal special edition, *A Deleuzian Life – The people to come*. 2025. Preprint.

⁸ Українською публікується вперше.

Любов у філософії Дельоза також розглядається як потужна сила, що слугує каталізатором опору. Сприяючи спільноті та солідарності, любов дозволяє людям формувати зв'язки, що виходять за межі націоналістичних чи імперіалістичних імпульсів, створюючи простір для радикальної трансформації.

Насамкінець, звернення до ідей Дельоза в контексті антифашистського анархізму сприяє переосмисленню опору проти страшного світу, в якому домінують націоналістичні та імперіалістичні тенденції. Використовуючи кочові машини війни, площину іманентності та силу любові, нові покоління заряджених революційних машин, виплечаних на Анархії, Любові та Дельозі, можуть ефективно протистояти деспотичним силам, що загрожують індивідуальним свободам та людській гідності.

Ключові слова: *Антифашизм, анархізм, Жиль Дельоз, кочові військові машини, творчий опір, революція, Любов.*

I. Вступ

«...А що як, навпаки, лібідо Анжели Девіс було соціальним, революційним лібідо? Що, якщо вона була закохана, бо була революціонеркою?»

(Lotringer (ред.), 2008).

У своєму фундаментальному інтерв'ю "Капіталізм: Особливе марення", опублікованому в *Chaosophy* (2008), Жиль Дельоз стверджує, що капіталізм є ірраціональною та патологічною за своєю суттю системою, яка продукує "особливе марення" серед своїх підданих. *«Дуже особливе марення, притаманне режиму грошей. Візьміть те, що сьогодні називається скандалами: газети багато говорять про них».* (Лотрінгер (ред.), 2008). Це марення характеризується захопленням грошима і вірою в те, що економічна система є раціональною та ефективною, навіть коли це явно не так.

Аналіз капіталізму у Дельоза ґрунтується на ідеї, що бажання — це не просто приватний чи індивідуальний феномен, а радше соціальна та політична сила. *«Якби ліві були "розумними", вони б задовольнялися вульгаризацією*

економічних і фінансових механізмів». (Лотрінгер (ред.), 2008). Бажання вкладаються в економічну систему, і вона формує спосіб організації влади.

*«Натомість говорять про "ідеологію". Але ідеологія не має жодного значення: важлива не ідеологія, навіть не "економічно-ідеологічне" розрізнення чи протиставлення, а *організація влади*. Тому що організація влади — тобто спосіб, у який бажання вже є в економіці, у який лібідо інвестує економіку — переслідує економіку і живить політичні форми репресій»*. (Лотрінгер (ред.), 2008).

Капіталізм, за Дельозом, — це система, яка організовує бажання у спосіб, вигідний правлячому класу. Він створює штучні потреби і бажання, і спрямовує ці бажання у споживання і виробництво. Цей процес спрямування бажань у споживання та виробництво створює відчуття відчуження та порожнечі серед робітничого класу. *«Не існує ідеології, існують лише організації влади, якщо визнати, що організація влади — це єдність бажання та економічної інфраструктури»*. (Лотрінгер (ред.), 2008).

На думку Дельоза, публічна ганьба професорів, яка не спирається на революційні сили, відображає вульгарну природу. Крім того, він критикує інтелігенцію за таку поведінку. *«Візьмемо два приклади. Освіта: у травні 1968 року ліві втратили багато часу, наполягаючи на публічній самокритиці професорів як агентів буржуазної ідеології. Це нерозумно і просто підживлює мазохістські імпульси академіків»*. (Лотрінгер (ред.), 2008).

Дельоз стверджує, що єдиний спосіб звільнитися від марення капіталізму — це революція.

«"Безкорислива" любов до гнобительської машини: Ніщє сказав кілька прекрасних речей про цей перманентний тріумф рабів, про те, як озлоблені, пригноблені та слабкі нав'язують нам усім свій спосіб життя». (Лотрінгер (ред.), 2008).

Революція для Дельоза — це не просто насильницьке повалення держави, а скоріше процес соціальної та політичної трансформації, що вивільняє бажання. Революція передбачає створення нових форм соціальної організації, які

дозволяють вільно виражати бажання. *«Ми не кажемо: ідеологія — це trompe l'oeil (або поняття, яке стосується певних ілюзій). Ми говоримо: ідеології не існує, вона є ілюзією».* (Лотрінгер (ред.), 2008).

Теорія революції Дельоза мала вплив на анархістські та антикапіталістичні рухи в усьому світі. Анархісти стверджують, що революція має бути децентралізованим і ненасильницьким процесом, який передбачає створення нових форм соціальної організації, заснованих на принципах взаємодопомоги та співпраці. Антикапіталісти стверджують, що революція повинна передбачати скасування капіталістичної економічної системи і створення нового суспільства, заснованого на принципах рівності і справедливості.

II. Дельозіанська критика авторитарної академії як фашистського стану розуму

«Принаймні, він смішить наркоманів».

(Deleuze, 1998).

Жиль Дельоз, як впливовий лівий філософ, запропонував радикальну критику фашизму, яка підкреслювала небезпеку авторитаризму як у політиці, так і в академічних колах, важливість любові та анархії, а також відмову від філософії маркетингу. Дельоз вважав, що фашизм процвітає на придушенні індивідуальної свободи та нав'язуванні жорстких ієрархій.

Він розглядав авторитарну державу як систему, яка прагне домінувати і контролювати кожен аспект життя суспільства, включаючи виробництво знань.

«Це пояснює, чому сталіністи — єдині, хто витрачає свій час на те, щоб давати решті нас уроки антисталінізму». (Deleuze, 1998).

Дельоз (1998) стверджував, що фашизм не менше, ніж авторитарні ліви, використовує страх, насильство і пропаганду, щоб змусити інакомислення замовкнути і зберегти свою владу. На противагу авторитаризму, Дельоз виступав за любов і анархію як основні сили для соціальної трансформації. Він вважав, що любов створює зв'язки між людьми і сприяє емпатії, руйнуючи таким чином бар'єри, які їх розділяють. Анархія, на думку Дельоза (1988), — це не хаос, а

радше відмова від централізованої влади і створення самоорганізованих, егалітарних спільнот.

Дельоз також засуджував те, що він називав "школами у філософії", які, на його думку, посилювали авторитаризм і перешкоджали соціальному прогресу.

«Школа — це просто жахливо: там завжди є папа, маніфести, декларації на кшталт "я — авангард", відлучення, трибунали, політичні розбірки тощо. Як правило, ви будете мати рацію, якщо вважатимете, що змарнували своє життя, якщо єдиною вашою претензією буде: "Я належав до тієї чи іншої групи": "Я належав до тієї чи іншої школи"». (Deleuze, 1998).

Він стверджував, що традиційна філософія має тенденцію абстрагувати поняття від реальності, створюючи хибну дихотомію між розумом і тілом і ведучи до безплідного інтелектуалізму.

«Я можу назвати дві причини, чому їхня думка порожня. По-перше, вони оперують великими поняттями, роздутими, як налив: закон, влада, господар, світ, революція, віра тощо. Потім вони створюють ці жахливі пакети, грубі дуалізми: закон і бунтівник, Влада і Ангели. По-друге, чим слабша думка, тим важливіший мислитель». (Дельоз, 1998).

Дельоз запропонував новий тип філософії, який ґрунтується на іманентності та експерименті і має на меті розширювати можливості людини, а не контролювати її.

Критика Дельозом фашизму та поганої філософії була особливо актуальною у 1970-х роках, коли Франція переживала підйом ультраправої ідеології та популярність групи інтелектуалів, відомих як *"Нові філософи"*. Ці філософи, такі як Бернар-Анрі Леві, виступали за повернення до традиційних цінностей і відмову від надмірностей лівих. Коли Дельоза запитали, чи стурбований він *"тривожним реакційним розвитком"* (Deleuze, 1998) і чи узгоджується він із запропонованими Хабі реформами щодо впорядкування філософської програми через жорстокі нападки Бернара-Анрі Леві (1980) на нього і Гваттарі в його книзі *"Варварство з людським обличчям"* (Lévy, 1980), Дельоз відповів наступне:

«Не будьте смішними. Леві каже, що існує глибокий зв'язок між "Анти-Едіпом" і "захистом того, що гниє в гної декадансу" (його ж слова), глибокий зв'язок між "Анти-Едіпом" і наркоманами». (Deleuze, 1998).

Дельоз відкидав їх як апологетів фашизму і звинувачував у використанні підбурювальної риторики для очорнення своїх опонентів. *«У будь-якому випадку, якою б поганою не була школа, ми не можемо сказати, що ці нові філософи є школою». (Deleuze, 1998).*

Ідеї Дельоза продовжують резонувати і сьогодні, особливо в умовах зростання авторитаризму та поширення дезінформації. Його заклик до любові та анархії, неприйняття поганої філософії та акцент на важливості індивідуальної свободи і творчості залишаються потужною протиотрутою для сил, які прагнуть придушувати і контролювати.

Критика Дельозом фашизму дає глибоке розуміння небезпеки авторитаризму та важливості плекання любові й анархії. Його відмова від поганої філософії та акцент на іманентності реальності відкрили шлях до нового типу мислення, що розширює можливості особистості та створює простір для опору гнобленню. Роботи Дельоза продовжують надихати тих, хто вірить у перетворюючу силу любові, анархії та прагнення до життя, не обтяженого авторитетом чи догмами (див. Gray, 2022; Hubatschke, 2019).

III. Делезіанські Молекулярні Революції та Космічний Sprechgesang філософії

«Ми навіть думали, що життя — це спрощення матерії; можна подумати, що життєві ритми знаходять своє об'єднання не в духовній формі, а навпаки, в молекулярних зв'язках».

(Deleuze, 2006a).

Жиль Дельоз, ключова фігура постструктуралістської філософії, започаткував трансформаційний підхід до розуміння світу та його складнощів. Його поняття "молекулярних революцій" (Garo, 2008) та його багатогранні наслідки — від анархізму до військових машин, антифашизму та політичних

наслідків філософії — глибоко вплинули на сучасну думку та активізм (Jun, 2019; Raekstad, 2019).

Гваттаріанська (1984) концепція молекулярних революцій легко застосовується до філософії Дельоза, яка відходить від традиційних уявлень про революцію як про грандіозну, централізовану подію, спрямовану на повалення та заміну існуючих структур. Натомість він розглядав революції як іманентні, децентралізовані та спонтанні процеси, що виникають із самого серця влади. Ці "молекулярні" революції діють на рівні індивідуальних дій, переконань і бажань, поступово розмиваючи і трансформуючи існуючу динаміку влади.

«Вони шукають пояснення десь зовсім в іншому місці, на суб-вітальному, інфравітальному рівні, в тому, що вони називають популяцією молекулярних осциляторів, здатних проходити через гетерогенні системи, в коливаннях молекул, з'єднаних разом, які потім проходять через групи і різної тривалості». (Deleuze, 2006a).

Анархізм для Дельоза слугує керівною силою для молекулярних революцій. Відмова анархізму від централізованої влади та його акцент на індивідуальній автономії та самоорганізації збігається з вірою Дельоза (1988) у трансформаційну силу децентралізованих, низових рухів.

«У цьому світлі універсальна історія набуває набагато більшого розмаїття. Питання в кожному випадку полягає в наступному: Де і як відбувається кожна зустріч? Нам більше не потрібно слідувати, як в "Анти-Едіні", традиційній послідовності Дикунів, Варварів і Цивілізованих Народів». (Deleuze, 2006b).

Дельоз та його співавтор Фелікс Гваттарі запровадили термін "машини війни" (1986; 1988), щоб описати кочові, ризоматичні та детериторіалізуючі сили, які чинять опір і підривають централізовані структури влади. Машини війни не обов'язково є насильницькими чи військовими за своєю природою, натомість вони представляють творчий і підривний потенціал опору.

«Тепер ми стикаємося з різного роду формаціями, що співіснують: примітивними групами, які діють через серію, через оцінку "останнього"

терміну, в химерній маргінальності; деспотичними спільнотами, які, навпаки, являють собою групи, що піддаються процесам централізації (апарати держави)...» (Deleuze, 2006b).

У контексті антифашизму Дельоз і Гваттарі (1977; 1988) розглядали військові машини як засіб боротьби з репресивними та авторитарними тенденціями фашизму.

«[...] Кочові військові машини, які не зможуть заволодіти державою без того, щоб держава, у свою чергу, не привласнила собі військову машину, якою вона спочатку не володіла; процеси суб'єктивації, що відбуваються в державному та військовому апаратах; конвергенція цих процесів, що відбуваються в капіталізмі та відповідних державах; модальності революційної дії; та порівняльні фактори, в кожному випадку, землі, території та детериторіалізації» (Deleuze, 2006b).

Використовуючи децентралізовану, неієрархічну тактику та альянси, антифашистські рухи можуть ефективно кинути виклик жорстким структурам та ідеології фашистських режимів.

Філософія Дельоза характеризується експериментальним і творчим підходом до думки. Він розглядав філософію не як суху академічну дисципліну, а радше як форму мистецтва, музики та поезії. Його стиль письма, позначений плавною прозою, поетичними образами та фрагментарною структурою, прагнув залучити читачів на різних рівнях.

«У "Тисячі плато" ми бачимо, як ці три фактори вільно, тобто естетично, грають у риторнелло: маленькі територіальні пісні, або пісні, які співають птахи; велика пісня землі, коли земля кричить; могутня гармонія сфер, або голос космосу...» (Deleuze, 2006b).

"Космічний шпрыхезанг" філософії Дельоза (2006b) відсилає до поліфонічного гобелену голосів і перспектив, що виринають з глибин реальності.

«У всякому разі, це те, що хотіла зробити ця книга — зібрати ritornellos, lieder, що відповідають кожному плато. Для нас філософія — це не що інше, як музика, від найскромнішої мелодії до найвеличнійшої пісні, свого роду космічний

sprechgesang. Сова Мінерви (за висловом Гегеля) має свої крики і свої пісні. Принципи у філософії — це крики, навколо яких концепції розвивають свої пісні» (Deleuze, 2006b).

Філософія в цьому сенсі стає способом слухання і вираження множинності та сингулярності, які складають світ.

IV. Висновок

Наслідки для сучасної філософської думки та активізму.

Думки Дельоза про політику, революції, анархізм, військові машини та спосіб філософствування мали глибокий вплив на сучасну думку та активізм. Його роботи надихають:

- **Децентралізований активізм:** Наголос Дельоза на молекулярних революціях вплинув на децентралізовані, низові рухи, які прагнуть змін знизу.
- **Творчий спротив:** Активізм більше не обмежується традиційними формами протесту, а охоплює художнє вираження, хакерство та інші креативні стратегії, які руйнують і трансформують існуючі владні структури.
- **Творча підривна діяльність:** Військові машини представляють кочові, ризоматичні та детериторіалізуючі сили, які чинять опір і підривають централізовані структури влади за допомогою креативної та підривної тактики (див. Hubatschke, 2019).
- **Анархічна солідарність:** Анархізм, з його відмовою від централізованої влади і наголосом на індивідуальній автономії та самоорганізації, слугує керівною силою для молекулярних революцій та антифашистських рухів (див. Raekstad, 2019).
- **Міжнародна солідарність:** Філософія Дельоза заохочує формування альянсів та зв'язків між різними групами, визнаючи перехресність влади та пригноблення.
- **Переосмислення політичного:** Молекулярний та анархічний характер революції Дельоза кинув виклик традиційним уявленням про політичне,

відкриваючи нові можливості для осмислення та впровадження політичних змін (див. Raekstad, 2019).

Отже, погляди Дельоза на проактивні революції, анархізм, військові машини, антифашизм та філософську політику забезпечили трансформаційну лінзу, через яку можна зрозуміти світ та його потенціал для змін. Філософія Дельоза забезпечує потужну основу для розуміння та опору репресивним владним структурам. Вона заохочує інтернаціоналістичний, творчий та міжсекторальний активізм, спрямований на трансформацію світу з нуля. Його роботи продовжують надихати сучасну думку і практику, пропагуючи безмежний, анархо-ліберальний і політичний опір (див. Грей, 2022) проти всіх форм гноблення і авторитаризму.

Список використаних джерел:

1. Дельоз, Жиль і Гваттарі, Фелікс.(1977). *Анти-Едип: Капіталізм і шизофренія*. Univ of Minnesota Press.
2. Дельоз, Жиль та Гваттарі, Фелікс. (1986). *Номадологія: Машина війни*. Semiotext(e).
3. Дельоз, Жиль. (1998). "Про нових філософів і більш загальну проблему", *Дискурс: Журнал теоретичних студій з медіа та культури: Vol. 20: Iss. 3*, Стаття 7. Доступно за посиланням: <https://digitalcommons.wayne.edu/discourse/vol20/iss3/7>
4. Дельоз, Жиль та Гваттарі, Фелікс. (1988). *Тисяча плато: Капіталізм і шизофренія*, пер. Брайан Массумі, Лондон: Athlone Press.
5. Дельоз, Жиль (2006a). Створення Нечутних Сил Чутними. In D. Лапузад (ред.), *Два режими божевілля*. Semiotext(e).
6. Дельоз, Жиль. (2006b). Передмова до італійського видання "Тисячі плато". У D. Лапузад (ред.), *Два режими божевілля*. Semiotext(e).
7. Гаро, Ізабель. (2008). Розділ 3. Молекулярні революції: Парадокс політики у творчості Жилия Дельоза. В *Дельоз і політика* (с. 54-73). Единбург: Видавництво Единбурзького університету. <https://doi.org/10.1515/9780748631964-005>

8. Грей, Шантель. (2022). *Анархізм після Дельоза та Гваттарі: Фабулювання майбутнього*. Bloomsbury Publishing Plc. <https://doi.org/10.5040/9781350132429>
9. Гваттарі, Фелікс (1984). *Молекулярна революція: Психіатрія і політика*. Penguin Books.
10. Хубачке, Крістоф (2019). Розділ 11. "Видима невидимість" як машинний опір. В *Дельоз та анархізм* (с. 202-217). Видавництво Единбурзького університету. <https://doi.org/10.1515/9781474439091-013>
11. Джун, Натан. (2019). Розділ 5. Дельоз та анархістська традиція. В *Дельоз та анархізм* (с. 83-102). University Press. <https://doi.org/10.1515/9781474439091-007>
12. Леві, Бернар Анрі. (1980). *Варварство з людським обличчям*. Нью-Йорк: Гарпер і Роу.
13. Лотрінгер, Сільвер (ред.). (2008). *Хаософія: Тексти та інтерв'ю 1972--1977*. Semiotext(e).
14. Раекстад, Пол. (2019). Розділ 4. Мікрополітика та соціальні зміни: Дельоз і Гваттарі для анархістської теорії та практики. В *Дельоз та анархізм* (с. 65-82). Видавництво Единбурзького університету. <https://doi.org/10.1515/9781474439091-006>

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ІМПЛІКАЦІЇ РИЗОМАТИЧНОЇ ТЕОРІЇ Ж.

ДЕЛЬОЗА⁹

Ключові слова: ризоматична теорія; Ж. Дельоз; психоаналіз; ієрархія; декалькоманія; мережеві структури; картографія.

Вступ. Ризома: Новий спосіб мислення

«Ризома безупинно закладає зв'язки між семіотичними ланцюгами, структурами влади та обставинами, пов'язаними з мистецтвом, науками і соціальною боротьбою» [2].

Жиль Дельоз та Фелікс Гваттарі вводять поняття «ризومي» у своїй книзі «Капіталізм та шизофренія: Тисяча Плато». Вони пропонують ризоматичну модель як альтернативу ієрархічній структурі, що характеризується мережею взаємозв'язків, де кожен пункт може зв'язуватися з будь-яким іншим пунктом: «Ми використовуємо один дуалізм лише для того, щоб кинути виклик іншому. Ми використовуємо дуалізм моделей лише для того, щоб прийти до процесу, який кидає виклик усім моделям» [1, с. 36–37].

Ризома подібна до кореневої системи рослин, що поширюється горизонтально, без чіткого центру чи початку. Так, «[Ризома] кореневище як підземне стебло кардинально відрізняється від коренів і корінців. Цибулини і бульби являють собою кореневища. Рослини з корінням або корінцями можуть бути ризоморфним в інших відношеннях взагалі: питання полягає в тому, чи не є життя рослин у своїй специфіці повністю ризоматичним. Навіть деякі тварини є, у формі зграї. Щури — це ризоми» [1, с. 11–12].

6 Принципи Ризоми [3]

• СПОЛУЧЕНІСТЬ

«Ризома безупинно встановлює зв'язки між семіотичними ланцюгами» [A *Thousand Plateaus*, с. 6].

⁹ Панасюк М. Культурологічні імплікації ризоматичної теорії Ж. Дельоза. Нотатки сучасної науки: електронний мультидисциплінарний науковий часопис. – № 11. – Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2024. – С. 31-33.

- **НЕОДНОРІДНІСТЬ**

«Ідеального оратора-слухача не існує. [Немає] однорідної мовної спільноти» [TP, с. 6].

- **МНОЖИННІСТЬ**

«Немає єдності, яка б слугувала стрижнем у об'єкті або розділяла в суб'єкті» [TP, с. 7].

- **А-ОЗНАЧУВАНИЙ РОЗРИВ**

«Ризому може бути зламано [...], але вона випуститься знову на одному зі своїх старих рядків або на нових рядках» [TP, с. 8].

- **КАРТОГРАФІЯ**

«... [Та] мапа, яка завжди [...] змінюється і має кілька входів і виходів і власні плани польоту» [TP, с. 22].

- **ДЕКАЛЬКОМАНІЯ**

«Трасування [...] перевело карту в зображення; воно вже перетворило кореневище на коріння та корінці» [TP, с. 13].

Приклади Ризоматичного Мислення

Музика — Choking Disklavier

У музиці, ризоматичний підхід може відобразитися у тому, як різні музичні елементи (ритм, мелодія, гармонія) взаємодіють між собою без жорсткої ієрархії. «Choking Disklavier» Ганса Таммена може слугувати прикладом такого ризоматичного підходу, де музичні елементи спостерігаються як мережа взаємозв'язків, а не ієрархічна структура: «Уявіть собі Disklavier в центрі сцени, а композитора/виконавця дещо віддалено збоку. Кілька мікрофонів розміщені не над струнами, а на молоточках і клавішах. Дистанційно кероване композитором/виконавцем фортепіано видає постійні гуркітливі та потріскуючі звуки, часто ритмічно, іноді зверху додаються дзвінки струни, або зупиняючись на кілька секунд на акорді.

[...] Технічно на Disklavier подається занадто багато інформації, причому в мінімально можливому обсязі. У цей момент молоточки вже не мають достатньої

сили, щоб бити по струнах, і в ідеалі вони лише вібрують, видаючи низький гуркітливий звук. Іноді MIDI-мозок зупиняється на кілька секунд — «захлинається» — на акорді через перевантаження даними, звідси і назва «Choking Disklavier» [4].

Семіотика

В контексті семіотики, ризоматична модель може допомогти у подоланні традиційної ідеї про жорстку ієрархію знаків та їхніх значень: «[...] Не кожна ознака ризоми обов'язково пов'язана з мовною ознакою: семіотичні ланцюги будь-якої природи пов'язані з дуже різноманітними способами кодування (біологічним, політичним, економічним тощо)...» [1, с. 12]. Замість того, щоб уявляти символи у вигляді прив'язаних до жорстких значень, можна розглядати мережу асоціацій і взаємозв'язків між символами. Прикладом може бути взаємодія слів у мові, де значення формуються через контекст та асоціації, схожі на ризому: «...які вводять у гру не лише різні режими знаків, але й стани речей різного статусу» [1, с. 12].

Також, ризоматичний підхід може допомогти в семіотиці розглядати символи та знаки як децентралізовані, динамічні та змінні, що взаємодіють між собою у складній мережі значень, а не обмежені до певних термінів чи визначень.

Критика Фрейда в психоаналізі

У психоаналізі, Дельоз та Гваттарі використовують ризоматичну модель для критики ідеї про «центр» та «універсальний сенс», які були властиві фрейдівській психоаналітиці. Замість цього, вони пропонують децентралізований підхід, де ідеї та асоціації розглядаються як ризома, що поширюється без жорстких меж:

«Подивіться, що вже трапилося з Маленьким Гансом, приклад дитячого психоаналізу в найчистішому вигляді: вони продовжували ЛАМАТИ ЙОГО КОРЕНЕВИЩЕ та ЗАПЛЯМОВУВАТИ КАРТУ [верхній реєстр авторс. — М. П.], наводячи все на нього, блокуючи кожен вихід, доки він не почав бажати власного сорому й провини, поки вони не вкоренили в ньому сором і провину, ФОБІЮ [капслок наш — М. П.] (вони заборонили йому доступ до ризоми будівлі,

потім викорчували від ризоми вулиці, вони вкорінили його в ліжку його батьків, вони закорінили його у власному тілі, вони прицілили його до професора Фрейда)» [1, с. 24].

Міста-канали в урбаністиці

У контексті урбаністики, підхід «міста-канали» може бути тлумачений через призму ризоматичного мислення, де міський простір розглядається як нетипова мережа, де можливість переміщення та взаємодії відбувається без обмежень та ієрархії: «Нам набридли дерева. Треба перестати вірити в дерева, коріння і корені. Вони змусили нас страждати занадто багато. На них заснована вся деревна культура, від біології до лінгвістики. Ніщо не прекрасне, любовне чи політичне, крім підземних стебел і наземних ризом, додаткових наростів і кореневищ. Амстердам, місто без коріння, місто-ризом з своїми стовбуровими каналами [...]. У багатьох людей в голові росте дерево, але сам мозок набагато більше трава, ніж дерево» [1, с. 26-27].

Ризома в Контексті Книг, Бюрократії та Музики

В теорії ризоми, книги також можуть бути розглянуті як ризоматичні об'єкти. Замість традиційної структури з початком, серединою та кінцем, книги розглядаються як мережа ідей та концепцій, що взаємодіють між собою у складній та децентралізованій формі:

«Те ж саме стосується книги і світу: всупереч глибоко вкоріненому переконанню, книга не є образом світу. Вона утворює ризому зі світом, відбувається паралельна еволюція книги і світу; книга забезпечує детериторіалізацію світу, але світ здійснює ретериторіалізацію книги, яка, у свою чергу, детериторіалізується у світі (якщо вона здатна, якщо вона може» [1, с. 19].

Бюрократія, зазвичай асоційована з ієрархічною структурою, може бути переосмислена через призму ризоматичного підходу: «Бухгалтерія та бюрократія йдуть шляхом калюк: вони все одно можуть почати розростатися, викидаючи стебла кореневища, як у романі Кафки» [2]. Замість лінійних ланок керування, ризома пропонує децентралізовану, мережеву модель, де інформація та вплив розподіляються горизонтально: «Подібним чином генеративні дерева,

побудовані відповідно до синтагматичної моделі Хомського, можуть відкриватися в усіх напрямках і, у свою чергу, утворювати ризому» [1, с. 26].

Музика також може бути відчуттям ризоми, звукові структури переплітаються, утворюючи нові мережі гармонії та ритму, що не обов'язково мають чітку ієрархію: «Музика завжди посилює лінії польоту, подібно до багатьох «трансформаційних множин», навіть перевертаючи самі коди, які її структурують або розгалужують; ось чому музична форма, аж до її розривів і розгалужень, можна порівняти з бур'яном, ризомою» [1, с. 20].

Заклучення: Ризикованість та краса Ризоматичності

Ризоматична теорія Жюльє Дельоза та Фелікса Гваттарі надає цікавий підхід до розуміння мережевої природи різних явищ. Їхні ідеї можуть бути використані для переосмислення традиційних уявлень про владу, культуру, мову та багато інших аспектів нашого життя, демонструючи ризикованість та красу децентралізованої, мережевої структури.

Список використаних джерел:

1. Дельоз Ж. Тисяча плато: Капіталізм та шизофренія / Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі: пер. з франц. та післямова Я. Свірського; наук. ред. В. Кузнєцов. Є.: У-Факторія; М: Астрель. 2010. 895 с.

2. Ingham M. Becoming Rhizomatic?. *SlideShare*. URL: <https://www.slideshare.net/markingham/becoming-rhizomatic> (date of access: 21.12.2023).

3. Mackness J., Bell F. & Funes M. Principles of the rhizome from Deleuze and Guattari (1980/2013) / The rhizome: A problematic metaphor for teaching and learning in a MOOC. *ResearchGate*. 2016. P. 78-91. 10.14742/ajet.2486.

4. Tammen H. CD Choking Disklavier – *Hans Tammen*. URL: <https://tammen.org/CD-Choking-Disklavier> (date of access: 21.12.2023).

ПОТОКИ ТА ПЛАТО: ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ Ж. ДЕЛЬОЗА ТА Ф. ГВАТТАРІ В ЕПОХУ КАПІТАЛІЗМУ¹⁰

Актуальність теми дослідження. Дослідження *«Потоки та плато: філософія культури Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі в епоху капіталізму»* є вкрай актуальним для розуміння сучасного культурного ландшафту, сформованого капіталізмом.

Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі є відомими філософами, які широко досліджували зв'язок між капіталізмом і культурою. Їхня філософія наголошує на концепції «потоків», яка стосується динамічної та взаємопов'язаної природи різних культурних елементів. Ці потоки постійно змінюються та взаємодіють один з одним, створюючи складну мережу культурного виробництва та споживання.

В епоху капіталізму, де домінує ринкова економіка, розуміння механізмів і наслідків цих потоків стає вирішальним. Дослідження аналізує, як капіталізм впливає на виробництво, розповсюдження та споживання культурних продуктів. Воно заглиблюється в те, як капіталізм формує культурні практики, цінності та ідентичність.

Крім того, дослідження розглядає концепцію «плато», яка відноситься до моментів стабільності або стагнації в динамічних потоках культури. Ці плато можна розглядати як моменти опору або альтернативні способи культурного виробництва, які кидають виклик домінуючим капіталістичним структурам.

Вивчаючи філософію культури Дельоза та Гваттарі в контексті капіталізму, дослідження проливає світло на динаміку влади, нерівність та протиріччя в культурній сфері. Вого забезпечує теоретичну основу для аналізу та критики комодифікації культури, впливу глобалізації на культурне розмаїття та ролі технологій у формуванні культурних потоків.

Загалом дослідження *«Потоки та плато: філософія культури Жилия Дельоза та Ф. Гваттарі в епоху капіталізму»* є дуже актуальним для розуміння складної взаємодії між капіталізмом і культурою. Вого пропонує цінну інформацію про

¹⁰ Публікується вперше.

те, як капіталізм формує та впливає на культурне виробництво, культуру споживання та формування ідентичності в сучасному суспільстві.

Новизна. Філософія Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі мала вплив у різних областях, включаючи філософію, культурологію та Критичну Теорію. Дослідження дельозогваттаріанської філософії культури в епоху капіталізму присвячене постійним дебатам і дискусіям у цих сферах. Воно взаємодіє з інтелектуальними традиціями та відкриває нові шляхи для подальших досліджень і роздумів.

Дослідження робить внесок у сферу культурології, застосовуючи філософію Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі до аналізу культурних феноменів. Воно досліджує, як «культурні потоки» та «плато» можна зрозуміти в рамках дельозогваттаріанської філософії та як вони пов'язані з капіталістичною динамікою. Цей міждисциплінарний підхід поєднує філософію та культурологію, збагачуючи обидві галузі.

Постановка проблеми. Критика капіталізму: дослідження розглядає зв'язок між філософією культури Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі та капіталізмом. Він дає зрозуміти, як капіталізм формує культуру та потенційні наслідки цього впливу. Аналізуючи концепції Ж. Дельоза в контексті капіталізму, дослідження пропонує критичний погляд на панівну економічну систему та її вплив на культурне виробництво.

Розуміння дельозогваттаріанської філософії культури: Жиль Дельоз був видатним французьким філософом, відомим своїми унікальними та складними ідеями. Його спільні праці з Ф. Гваттарі: «Анти-Едип» та «Тисяча плато» поєднує підзаголовок: «Капіталізм та шизофренія». Це дослідження допомагає зрозуміти філософію культури Ж. Дельоза та її значення в контексті капіталізму. Воно досліджує, як концепції Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі щодо «потоків» і «плато» можуть бути застосовані до культурних феноменів в епоху капіталізму.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Дослідження стосується епохи капіталізму, який є нині домінуючою економічною системою в багатьох частинах світу. Розглядаючи філософію культури Дельоза в цьому контексті, дослідження дає змогу зрозуміти культурну динаміку та виклики

нашого часу. Це допомагає нам зрозуміти, як на культурне виробництво впливають капіталістичні сили та як індивіди та суспільства можуть керувати цими впливами.

Методологія дослідження базується на інтердисциплінарному підході, що об'єднує філософію, соціологію, політичну економіку та культурологію. Дослідження цілеспрямовано спрямоване на аналіз філософських та культурологічних концепцій Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі, зокрема їхніх праць «Тисяча плато» та «Анти-Едип». Аналіз текстів: здійснюється детальний аналіз праць Дельоза та Гваттарі, розкриваючи їхні філософські погляди на культуру, капіталізм та суспільство загалом.

Філософський аналіз: дослідження зосереджене на розумінні філософських концепцій Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі, зокрема їхніх понять «потоків» та «плато». Аналізується їхнє уявлення про культуру, суспільство, «ризоматичність мислення» та взаємодію людини з оточуючим культурним середовищем. Соціологічний підхід: дослідження розглядає вплив капіталізму на культуру та суспільство. Аналізуються соціальні проблеми, що виникають в епоху капіталізму та їхній вплив на розвиток культури.

Культурологічний підхід: дослідження аналізує роль культури у формуванні ідентичності, суспільства та соціальних відносин. Звертається увага на взаємодію культури з економічними, політичними та соціальними факторами. Критичний підхід: дослідження має критичний характер щодо сучасного капіталістичного суспільства та його впливу на культуру. Аналізуються проблеми та негативні наслідки капіталізму, а також шукаються можливі шляхи для зміни ситуації.

Виклад основного матеріалу. «Анти-Едип» [1] Дельоза та Гваттарі стверджує, що кодування потоків є «першочерговою проблемою кожного суспільства» [1]. Автори пропонують, що всеохоплюючу соціальну теорію можна розуміти як теорію потоків. Головний аргумент книги полягає в тому, що присвоєння кодів цим потокам є основним завданням будь-якого суспільства. І

навпаки, неконтрольований і нерегульований потік, який вислизає від суспільного контролю, є «найгіршим кошмаром» [1] будь-якого суспільства.

Зосередження уваги на теорії потоків як основі соціально-політичної теорії є складним і нюансованим твердженням. Хоча існують альтернативні теорії, такі як теорія суспільного договору (Гоббс), теорія Держави (Платон), теорія легітимації влади (Габермас, Дюркгайм) чи теорія «духу закону» (Платон, Монтеस्क'є), стаття Д. Сміта [4] прагне дослідити значення концепції «потіку» (включаючи «код» і «фонд») у сучасній політичній філософії, зокрема на прикладі дельозогваттаріанської філософії. Д. Сміт стверджує, що концепція потоку вкорінена в сучасній економічній теорії, зокрема в роботі Дж. Мейнарда Кейнса [4].

Дельоз і Гваттарі, які були марксистами, вважали, що аналіз капіталізму має стати центром сучасної політичної філософії. Вони також вважали, що марксистський аналіз капіталу слід послідовно адаптувати та трансформувати до нових обставин. Таким чином, хоча деякі частини аналізу Маркса можуть бути незастосовні безпосередньо до їхньої роботи, Дельоз і Гваттарі ввели нові поняття, такі як «потік», «код» і «фонд», щоб краще зрозуміти поточний стан капіталізму. Зрештою, стаття Д. Сміта [4] завершується критичним аналізом ролі, яку ці концепції відіграють у політичній філософії Дельоза та Гваттарі.

Соціально-політична теорія Дельоза базується на трьох концепціях, запозичених із сучасної економічної теорії. Ці поняття включають «потік», який означає виробництво вартості; «код», що стосується записування або фіксації потоків; і «фонд», який позначає частину потоку, яка доступна мені в певний момент і може бути спожита. Примітно, що ці поняття не єдині, які використовуються в «Анти-Едипі» [1]. Дельоз пов'язує ці три концепції з трьома пасивними синтезами, отриманими від Канта, якими є зв'язок, диз'юнкція та кон'юнкція. Кожному типу синтезу відповідає певний тип виробництва, а саме виробництво виробництва, запис і споживання. Дельоз узагальнює ці концепції в терміні «schizz» або «розрив потоку» [1], який відноситься до операції, яка бере участь у потоках кодування. Центральний меседж цих міркувань полягає в тому,

щоби підкреслити несподіване твердження «потоковості» сучасної культури, що лежить в основі всього проєкту «Капіталізм і шизофренія» [1].

«Одна закономірність, яку ми помітили, — це зосередження на творчості Дельоза та на роботах Дельоза та Гваттарі, написаних у співавторстві, при цьому набагато менше уваги приділялося одноосібним роботам Гваттарі» [6] — зазначають С. Вайлі і Дж. Уайз [6]. Робота Гваттарі набуває все більшого значення в культурологічних дослідженнях і пропонує новий погляд на цю сферу. Він зосереджується на взаємозв'язку між афектом, знаком і втіленням, пов'язуючи ранню онтологічну роботу Дельоза зі спільним аналізом капіталізму, бажання та висловлювання Дельоза та Гваттарі, а також сольною роботою Гваттарі зі змішаної семіотики [6]. Грозберг і Берензгаузен [2] започаткували проєкт із перегляду семіотики Гваттарі крізь призму Дельоза та концепції висловлювання Гваттарі, що дає їм змогу змінити позицію аналізу Гваттарі в рамках експресивної філософії Дельоза та їхньої спільної роботи в «Анти-Едипі» та «Тисяча плато».

Грозберг і Берензгаузен пропонують використовувати «дельозіанське/фукіанське поняття висловлювання... як найзагальніший маркер поля» [2], щоб розвинути переінтерпретацію змішаної семіотики Гваттарі як «змішаних висловлювань» [2]. Вони розрізняють різні способи виголошення (або вираження), які діють у матерії для створення середовищ, організовують середовища для створення територій і семіотизують середовища та території для створення «культури» [2]. Вони розглядають цю роботу як спробу «змістити основу аргументації з афекту на ширше питання вираження та знаків» [2].

Проєкт Грозберг та Берензгаузена змінює семіологічну схему Гваттарі в рамках розуміння Дельозом і Гваттарі «плато» та проти «домінуючих форм, у яких вони були прийняті так званими новими матеріалістичними онтологіями та постгуманізмами» [2]. Він базується на машинній філософії іманентності Дельоза та Гваттарі, у якій актуальне «виробляється з — але на тому ж онтологічному плані, що й віртуальне» [2].

Культурні та не-культурні агенти співіснують в одній екосистемі інституцій, що призводить до можливої конкуренції та зіткнень, про що пишуть у своїх статтях Г. Вестгайм [5] та П. Уайз [7]. Тим не менш, співпраця може відбуватися з гравцями із суміжних сфер — або, висловлюючись дельозогваттаріанською мовою — «плато» влади. Цей новий спосіб взаємозв'язку інституцій для роботи в наскрізних сферах політики Д. Кізларі називає «ризоматичним управлінням» [3]. Ідея походить від психоаналітичної роботи Дельоза та Гваттарі та стосується відкритої мережі зв'язків, які протистоять жорстким структурам. В управлінні ця концепція допомагає нам уявити організаційну систему, яка охоплює широкий спектр політик без нав'язування відмінностей або визначення пріоритетів.

Бажання вийти за межі традиційного ядра культурної політики існувало деякий час, але адміністративні структури та політичні рамки недостатньо добре пристосувалися, щоб служити цьому наміру [3]. Департаменти та інші державні органи, сфери політики яких стосуються економіки, планування, туризму, цифрового управління та закордонних справ, мають важливе значення для культурної політики. Проте міжвідомчі ініціативи та міжвідомче партнерство все ще залишаються другорядною функцією уряду.

Культурне управління рухається до коренеподібної організаційної форми, яка є менш галузевою та високоцентралізованою [3; 5]. Тим не менш, усталені мережі все ще дотримуються асиметричних, лінійних правил відносин, де влада переважно належить одному агенту.

Висновки. Дослідження розглядає філософські ідеї Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі, зокрема їхню концепцію «ризоматичного» мислення та її застосування до культури в контексті капіталізму. Це актуально для всіх, хто зацікавлений у глибшому розумінні їхньої філософії. Здійснений у дослідженні аналіз культури в епоху капіталізму зосереджено на взаємозв'язку між культурою та капіталізмом, проливаючи світло на те, як капіталізм формує культурне виробництво та впливає на нього. Цей аналіз важливий для розуміння динаміки сучасного суспільства та впливу політичних та економічних систем на культурне

самовираження. Пріоритетним для дослідження «потоків» і «плато» стаття заглиблюється в концепції, запроваджені Дельозом і Гваттарі, пояснюючи їхню актуальність у контексті культури та капіталізму. Цей аналіз забезпечує теоретичні рамки для аналізу культурних явищ і пропонує потенційне уявлення про навігацію культурним виробництвом у капіталістичних суспільствах.

Перспективи подальших досліджень. Застосування отриманих результатів до соціальних наук, філософії і культурології: філософія Дельоза і Гваттарі мала значний вплив на широкий спектр дисциплін, включаючи соціологію, антропологію та культурологію. Ця дослідницька стаття робить внесок у ці галузі, застосовуючи їхні концепції до вивчення культури в епоху капіталізму, надаючи міждисциплінарні ідеї та потенційні нові напрямки для досліджень. Дослідження зосереджено на сучасному контексті капіталізму, що робить його особливо актуальним для розуміння викликів і можливостей, з якими стикаються виробники культури в сучасному світі. Він пропонує критичний погляд на панівну економічну систему та її наслідки для культурного виробництва, що може інформувати та спровокувати нові дискусії та дебати.

Загалом, ця дослідницька стаття є актуальною для вчених, дослідників і студентів, які цікавляться філософією, культурологією, соціологією та суміжними галузями, оскільки вона пропонує розуміння філософії Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі та її застосування до вивчення культури в епоху капіталізму, що може лягти в основу наступних досліджень. Вона заохочує критичні роздуми про потенційну трансформаційну силу мистецтва, культури та творчих практик у киданні виклику домінуючим капіталістичним структурам і розвитку альтернативних можливостей культурними діячами, теоретиками й ініціаторами нових культурних політик.

Список використаних джерел:

1. Дельоз Ж. Капіталізм і шизофренія: Анти-Едіп / Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі; пер. з фр., вступ. ст. О. Шевченка. — К.: Карме-Сінто, 1996. — 384 с.

2. Grossberg, L., and Behrenshausen, B. G. Cultural Studies and Deleuze-Guattari, Part 2: From affect to conjunctures // *Cultural Studies*. — Vol. 30, 2016. — No. 6. — P. 1001–1028. — DOI:10.1080/09502386.2016.1173476
3. Kizlari, D. The Rise of Rhizomatic Cultural Policies // *International Journal of Public Administration*. — Vol. 43, 2020. — Issue 3. — P. 253–261. — DOI: 10.1080/01900692.2019.1628054
4. Smith, D. W. Flow, Code and Stock: A Note on Deleuze's Political Philosophy // *Deleuze Studies*. — Vol. 5, 2011. — Supplement. P. 36–55. — DOI: 10.3366/dls.2011.0036
5. Vestheim, G. Cultural policy-making: Negotiations in an overlapping zone between culture, politics and money // *International Journal of Cultural Policy*. — Vol. 18, 2012. — Issue 5. — P. 530–544. — DOI:10.1080/10286632.2012.708862
6. Wiley, S., and Wise, J. Guattari, Deleuze, and Cultural Studies // *Cultural Studies*. — Vol. 33, 2019. — No. 1. — P. 75–97. — DOI:10.1080/09502386.2018.1515967
7. Wise, P. Cultural policy and multiplicities // *International Journal of Cultural Policy*. — Vol. 8, 2002. — Issue 2. — P. 221–231. — DOI:10.1080/1028663022000009614

ДЕЛЬОЗІАНСЬКА ДУМКА НІКА ЛАНДА: «ВИРОБЛЯЮЧИ ЦЕ ЗІ СМЕРТЮ» (ЗА МАТЕРІАЛАМИ КНИГИ «КІБЕРГОТИКА»)¹¹

Дельозіанська думка Ніка Ланда, викладена у його праці «Кіберготика» [3], що розпочинається відразу з концентрованої статті — «Виробляючи це зі смертю: нотатки про Танатос і бажане виробництво» [1], — пропонує відмінну від традиційних концепцій переосмислення смерті та виробництва шляхом поєднання антиєдипальних та антифашистських ідей Жюльє Дельоза.

Цитуючи Дельоза, Ланд у своїй роботі акцентує увагу на трансформації підходу до поняття смерті: «Дельоз абсолютно відокремлює себе від соціалістичного гуманізму подібного стибу [до цього Ланд пише, що «сучасне існування розглядається як у корені умертвлене — через реальне підпорядкування людських цінностей [силі] безособової продуктивності, яка у свою чергу розуміється як вираз мертвої або закостенілої праці, що виявляє свою вампірську владу над життям» [1; 3] — М. П.], оскільки у програмі шизоаналізу смерть постає безособовим суб'єктом критики, а зовсім не проклятою цінністю на службі у засудження. Про це свідчить вигадливий пасаж наприкінці «Анти-Едіпа» [2]:

“Тіло без органів є взірцем смерті. Як добре зрозуміли автори фільмів жахів, не смерть є взірцем кататонії, а кататонічна шизофренія наділяє смерть власним зразком. Нуль-інтенсивність. Зразок смерті проявляється, коли тіло без органів відштовхує і залишає органи — жодного рота, жодного язика, жодних зубів... аж до самокалічення, самогубства. І все ж таки немає реальної протилежності тіла без органів і органів як часткових об'єктів — реально вони протиставлені лише організму, який є їхнім спільним ворогом [2].

У бажаній машині видно того ж кататоніка, натхненного нерухомим двигуном, який змушує його залишити свої органи, знерухомити їх, їх

¹¹ Панасюк М. Дельозіанська думка Ніка Ланда: «Виробляючи це зі смертю» (за матеріалами книги «Кіберготика»). Нотатки сучасної науки: електронний мультидисциплінарний науковий часопис. – № 10. – Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2023. – С. 91-93.

втихомирити, але він же підштовхується робочими деталями, які в цьому випадку функціонують автономно або стереотипно, — для того, щоб їх реактивувати, вдихнути них локальний рух.

Йдеться про різні деталі машини — різних і співіснуючих, різних у їхньому співіснуванні. Тому абсурдно говорити про бажання смерті, яке б якісно протиставлялося бажанню життя. Смерті не хочеться, є лише смерть, яка бажає, — як тіло без органів або нерухомого двигуна, і є також життя, яке бажає, — як робочі органи” [2]» [3].

Твердження про те, що смерть не є протилежністю життя, а замкнутим контуром життєвого процесу, стає центральним для Дельозіанської думки Ланда. Смерть розглядається як активний, продуктивний, творчий процес, який сприяє появі нових форм існування. Дух смерті виступає як активний стимулятор для нового виробництва: «Відносна молекуляризація молярної смерті в «Анти-Едіпі» [2] описується так:

“Фрейд сам ясно позначив зв’язок свого «відкриття» інстинкту смерті з війною 1914–1918 років, що залишається зразковою капіталістичною війною. У більш загальному сенсі інстинкт смерті знаменує весілля психоаналізу і капіталізму, тоді як раніше це були лише ненадійні заручини.

Розбираючись з капіталізмом, ми спробували показати, як він успадкував смертоносну трансцендентну інстанцію — деспотичне, що змушує його при цьому поширюватися по всій іманентності своєї власної системи: повне тіло, що стало тілом капіталу–грошей, пригнічує відмінність виробництва та антивиробництва; воно скрізь домішує антивиробництво до виробничих сил в іманентному відтворенні своїх власних меж, що постійно розширюються (в аксіоматиці) [2].

Підприємство смерті — це одна з головних і специфічних форм поглинання додаткової вартості в капіталізмі. Цей напрямок і виявляється психоаналізом, перетворюючись на інстинкт смерті...” [2].

Те, що відокремлює реінвестоване антивиробництво капіталістичної війни від абсолютного відштовхування тіла без органів, — це фінальне розчинення

смерті у її функції. Досі це питання критики споживання, якщо капітал — історично конкретне незаконне використання кон'юнктивного синтезу» [3].

Однак Ланд не обмежується лише розглядом смерті як процесу, він також розглядає її в контексті виробництва. Він стверджує, що смерть і виробництво не тільки взаємопов'язані, але і обмежені одне одним. Виробництво, з його точки зору, неможливе без смерті, оскільки це єдиний спосіб розширення можливостей і створення нових форм.

Цитуючи Дельоза, Ланд пише: «Протягом усієї «Тисячі плато» [4] нам зустрічаються застереження щодо необачної детериторизації. На сторінках есе «Як стати тілом без органів?» поспіль йдуть три типові приклади:

“Ми не досягнемо ТБО та його плану консистенції, дико дестратифікуючи” [4].

“Найгірше... залучити страти до суїцидального краху чи божевілля, що змушує їх знову навалитися на нас — важче, ніж будь-коли” [4. Там же].

“...тіло без органів, яке зруйнувало б усі страти, відразу перетворилося б на тіло небуття, чисте самознищення, чийм єдиним наслідком є смерть” [4].

Не зовсім ясно, де тут розрив з Фрейдом. Чи досягає потяг до смерті апофеозу в нацизмі (це означало б, що лібідінальна динаміка Другої світової війни надається до порівняння з динамікою Першої)? Це здається неправдоподібним з багатьох причин, у тому числі й тому, що тоді розвинений капіталістичний мілітаризм перевершив би фашизм. Чи не може так бути, що бажання нацистів сягає далі реінвестованого Танатосу, — цього наслідку пакту психоаналізу з капіталом, — до тієї точки, де воно підступно симулює трансцендентальну рецесію тіла без органів? [3].

Є спокуса припустити, що спотворення, яких вимагає подібна думка, оголюють поспішність у прочитанні Танатосу 1972-го, який і 1980-го називається «сміхотворним інстинктом смерті» [4]. Якщо до 1980-го вибір стоїть між підпорядкуванням паралізуючому неврозу після Голокосту — останньої й найнищівнішої таємної зброї Гітлера — і переосмисленням фрейдівського

Танатосу, — можливо, настав час виступити проти того, що здавалося раніше лише комічно роздутою антипатією до Фрейда» [1].

Тут Ланд використовує поетичну мову, щоб передати спокусливість смерті і піклування над виробництвом, яке тісно пов'язане з нею. Він пропонує думати про смерть як про кризь-часову трансформацію, що проникає у виробництво, надаючи йому енергію і вкладаючи в нього невідому потужність.

Такий погляд на виробництво і смерть несе багато філософської глибини, адже він переносить нашу увагу з простого нагромадження речей або виробництва товарів на потужний процес безкінечного трансформування. Ланд ілюструє цю ідею, стверджуючи, що виробництво включає в себе як і моменти просвітлення, так і занурення у темряву, протиставляючи нове передумовному, що не тільки збагачує, але і знищує.

Таким чином, у першій статті своєї праці «Кіберготика» [3]: «Виробляючи це зі смертю: нотатки про Танатос і бажане виробництво» [1], Ланд пропонує переглядати уявлення про смерть та виробництво, надаючи їм новий вимір. Він інтегрує ідеї Дельоза та Гваттарі, розкриваючи, що смерть і виробництво взаємопов'язані і що смерть може бути творчим стимулом для нового виробництва. Ці ідеї зацікавлюють нас, оскільки дозволяють розглядати смерть як не просто кінець, але і початок нового циклу, що містить в собі безмежні можливості.

Джерела:

1. Видавництво Hyle Press. Нік Ланд. Витворюючи це зі смертю: нотатки про Танатоса і бажане виробництво. *Syg.ma*. URL: <https://syg.ma/@hylepress/nik-land-vytvoriaia-eto-so-smiertiu-zamietki-o-tanatosie-i-zhielaiushchiem-proizvodstvie> (дата звернення: 07.11.2023).

2. Дельоз Ж., Гваттарі Ф. Капіталізм і шизофренія: Анти-Едіп / пер. з фр. О. Шевченко. Київ: КАРМЕ–СІНТО, 1996. 384 с.

3. Ланд Н. Кіберготика / ред. А. Морозов; пер. з англ. Д. Хаміс, А. Морозов, Н. Сазонов. Перм: HylePress, 2018. 208 с.

4. Deleuze G., Guattari F. A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia.
Minneapolis: University of Minnesota Press, 1987. 610 p.

АНТИЕСТЕТИКА ФЕЛІКСА ГВАТТАРІ: ПРИЙНЯТТЯ РУЙНІВНОГО У ФІЛОСОФІЇ, МИСТЕЦТВІ ТА ПСИХОАНАЛІЗІ¹²

Фелікс Гваттарі, відомий своєю співпрацею із Жилем Дельозом, залишив незабутній слід у галузі філософії, психоаналізу та естетики. В основі його досліджень лежить концепція антиестетики, провокаційна позиція, яка кидає виклик традиційним уявленням про красу, форму і гармонію. Робота Гваттарі з антиестетикою віддзеркалює ширше філософське та клінічне прагнення до демонтажу нормативних структур, прийняття хаосу та відкритої, творчої взаємодії зі світом.

Гваттарі про антиестетику

У своїх впливових працях, таких як «Хаосмос: Етико-естетична парадигма» (1995), — «Хаосмос» спочатку був опублікований французькою мовою як «Chaosmose» (1992), — і «Три екології» (2000), уперше опубліковано у Франції — «Les trois écologies» (1989), Гваттарі заглиблюється в антиестетичну позицію. Він наголошує на необхідності виходу за рамки усталених естетичних норм, прагнучи зруйнувати статичні, редуktivні рамки, що обмежують наше розуміння творчості, суб'єктивності та соціальної організації. Гваттарі закликає нас досліджувати хаотичні, непередбачувані та багатозначні аспекти існування, кидаючи виклик переосмисленню наших стосунків з естетичною сферою.

Заклик Гваттарі до антиестетичної позиції вписується в масштабніший проект звільнення від кайданів приписаної краси і порядку: «Наука, техніка, філософія, мистецтво та людські справи, — пише він, — стикаються з обмеженнями та опірностями конкретних матеріалів, які вони послаблюють і артикулюють у заданих межах. Вони роблять це за допомогою кодів, ноу-хау та історичних вчень, які змушують їх зачиняти одні двері та відчиняти інші.

¹² Панасюк М. Антиестетика Фелікса Гваттарі: Прийняття руйнівного у філософії, мистецтві та психоаналізі. *Science of XXI century: development, main theories and achievements: collection of scientific papers «Scientia» with Proceedings of the V International Scientific and Theoretical Conference, January 26, 2024*. Helsinki, Republic of Finland: International Center of Scientific Research, 2024. – С. 306-309.

Відносини між кінцевими модальностями цих матеріалів і нескінченними атрибутами всесвітів можливого, які вони мають на увазі, різні в кожному із цих видів діяльності. Філософія, наприклад, генерує свій власний реєстр творчих обмежень, секретує свій матеріал текстуальних посилань; вона проектує їхню скінченність на нескінченну силу, відповідну до автопозиціювання і автоузгодженості її ключових понять, принаймні, на кожній мутантній фазі її розвитку. Своєю чергою, парадигми технонауки наголошують на об'єктивному світі відносин і функцій, систематично витісняючи суб'єктивні афекти, тож кінцеве, обмежене і координоване, завжди превалює над нескінченним і його віртуальними референціями. У мистецтві, навпаки, скінченність чуттєвого матеріалу стає опорою для продукування афектів і сприйняття, що мають тенденцію ставати дедалі ексцентричнішими щодо заздальгідь сформованих структур і координат. Марсель Дюшан заявляв: «Мистецтво — це дорога, яка веде в регіони, що не підкоряються часу і простору». Різні царини думки, дії та чуттєвості по-різному позиціонують свій рух із нескінченності впродовж часу, а точніше, в епохи, які можуть повертатися одна до одної або перетинатися. Наприклад, теологія, філософія і музика сьогодні вже не утворюють настільки сильного сузір'я, як у Середні віки» [2, с. 100–101].

Гваттарі нагадує нам, що прийняття хаосу, замість того, щоб боятися його, може призвести до нових форм вираження, мислення і дії, що відображають динамізм і складність світу, у якому ми живемо.

Зміна наукової парадигми

Інтерес Гваттарі до зміщення наукової парадигми в бік естетичного в психоаналізі являє собою сміливе прагнення привнести в науковий пошук уяву і мультисенсорні дослідження. Виступаючи за злиття наукової строгості з естетичними почуттями, Гваттарі кидає виклик жорсткості традиційних наукових підходів, відкриваючи можливість ціліснішої, рухливішої взаємодії з людською психікою і соціальною динамікою:

«І знову саме естетична машина опиняється в найкращому становищі, щоб розкрити деякі зі своїх часто неусвідомлюваних, але суттєвих вимірів:

скінченність щодо свого життя та смерті, продукування прото-альтернативності в реєстрі довкілля та його численних наслідків, її безтілесні генетичні філіації. Нова естетична парадигма має етико-політичні наслідки, оскільки говорити про творіння — значить говорити про відповідальність творчої інстанції щодо створюваної речі, про зміну стану речей, про роздвоєння за межами заздальгідь встановлених схем, знову беручи до уваги долю мінливості в її крайніх модальностях. Але цей етичний вибір уже не походить від трансцендентного енуціарія, зводу законів або унікального і всемогутнього бога. Генезис еманції сам виявляється втягнутим у рух процесуального творіння. Ми ясно бачимо це на прикладі наукової еманції, але завжди з кількома головами: звісно, індивідуальною, але також і колективною, інституціональною, машинною з експериментальними апаратами, інформатикою, банками даних, штучним інтелектом... Процес диференціації цих машинних інтерфейсів фрагментує аутопоетичні енуціативні ядра й робить їх частковими тією мірою, якою він сам розгортається всюди в полях віртуальності всесвітів референції. Але як за такого вибуху індивідуації суб'єкта і фрагментації інтерфейсів ми можемо, як і раніше, говорити про універсалії цінності?

Вони більше не агреговані й територіалізовані (як у першій ілюстрації *Assemblage*) і не автономізовані і трансцендентальні (як у другій), вони тепер кристалізуються в сингулярні й динамічні констеляції, що охоплюють і постійно використовують ці два способи суб'єктивного і машинного виробництва. У жодному разі не можна плутати тут машинізм (*machinism*) і механізм (*mechanism*)» [2, с. 107–108].

Ця зміна парадигми дає можливість поглянути на наукові дослідження через нову призму — ту, що цінує неоднозначність, емерджентність і взаємодію порядку та хаосу. Вона запрошує нас замислитися про непередбачуваність людської суб'єктивності, визнаючи глибокий вплив естетики на наше розуміння психологічних явищ.

Хаос і дивне тяжіння

Взаємодія Гваттарі з теорією хаосу і концепцією дивних атракторів ще більше підкреслює його антиестетичну позицію. Черпаючи натхнення в теорії складності, Гваттарі пропонує нам розглянути нелінійну динаміку систем, включно з людською суб'єктивністю та соціальними формаціями. Визнаючи роль хаосу і дивних атракторів у формуванні нашого досвіду, Гваттарі закликає нас прийняти внутрішню непередбачуваність і багатство існування:

«Моя ідентичність стала ідентичністю диктора, людини, яка говорить з екрана телевізора. Як і Бахтін, я б сказав, що рефрен ґрунтується не на елементах форми, матеріалу або звичайного означування, а на виокремленні екзистенціального «мотиву» (або лейтмотиву), який, як «атрактор», встановлюється всередині смислового і знакового хаосу. Різні компоненти зберігають свою гетерогенність, але, тим не менш, захоплені рефреном, який з'єднує їх з екзистенціальною територією мого «я». У разі невротичної ідентичності рефрен іноді переростає в «застиглу» репрезентацію, наприклад, у нав'язливий ритуал. Якщо з якоїсь причини цей механізм суб'єктивації опиняється під загрозою, уся особистість може зруйнуватися; це відбувається під час психозу, коли часткові компоненти переходять на маячні, галюцинаторні лінії... Парадоксальна концепція складного рефрену дасть нам у психоаналітичній терапії змогу віднести інтерпретовану подію не до універсалій або матем, не до попередньо встановлених структур суб'єктивності, а радше до того, що я називаю констеляцією універсалій» [2, с. 17].

Ця орієнтація на хаос і дивні атрактори підкреслює його ширше прагнення до дестабілізації фіксованих, детермінованих рамок. Через цю призму Гваттарі закликає нас сприймати світ як місце вічного становлення, де безлад і порядок співіснують у складних, заплутаних патернах.

Лаканівська клініка та спільні починання

Робота Гваттарі в лаканівській клініці, а також його співавторство з Дельозом надають його дослідженню антиестетики клінічної та теоретичної глибини. Його досвід роботи в лаканівській клініці, поряд зі співпрацею із Жаком

Лаканом, став благодатним ґрунтом для вдосконалення його психоаналітичних перспектив і критики нормативних способів клінічної практики. Гваттарі бере участь у створенні La Borde (1953) — експериментальної психіатричної клініки у Château de la Borde, Луар-і-Шер у Кур-Шеверні, на південь від Парижа — під керівництвом лаканівського аналітика доктора Жана Оурі. Гваттарі вперше зустрів Жана Оурі 1945 року, коли йому було 15 років, а у 20 років він прийняв його як свого наставника [3].

Натхненням для La Borde послугувала експериментальна лікарня, відкрита 1940 року Фрагої Тоскелем, який відкидав тюремно-табірну структуру психіатричних установ. Метою Ла Борда було скасувати стереотипи «лікар-пацієнт» на користь інтерактивної групової динаміки. У книжці «Хаосмос» Гваттарі описує Ла Борд як привілейоване місце для соціальної та психічної екології: «Там усе влаштовано так, щоб пацієнти-психотики жили в атмосфері активності та брали на себе відповідальність, не тільки з метою розвитку атмосфери спілкування, а й для того, щоб створити місцеві центри для колективної суб'єктивації» [3, с. 10]. Того ж року Жак Лакан та інші створюють Французьке товариство психоаналізу (SFP), порвавши з Інститутом психоаналізу.

Крім того, участь Гваттарі в роботі клініки La Borde — інноваційного психіатричного закладу, у якому пріоритет надавався спільному ухваленню рішень і включенню мистецьких і культурних заходів у терапевтичні процеси, — свідчить про його прагнення до трансформації психіатричної допомоги. Цей досвід глибоко просякнутий його антиестетичними провокаціями і його ширшим проектом переосмислення суб'єктивності, суспільства і терапевтичних втручань:

«Трансплантати переносу діють у такий спосіб, виходячи не з готових вимірів суб'єктивності, кристалізованих у структурні комплекси, а з творіння, що саме по собі вказує на певну естетичну парадигму. Людина створює нові модальності суб'єктивності так само, як художник створює нові форми з палітри. У такому контексті на позитивну еволюцію пацієнта можуть працювати найрізноманітніші компоненти: стосунки з архітектурним простором;

економічні стосунки; спільне управління пацієнтом і доглядальницею різними векторами лікування; використання всіх можливостей виходу в зовнішній світ; процесуальна експлуатація подієво-орієнтованих «сингулярностей» — усе, що може сприяти створенню автентичних стосунків з іншим. Кожному із цих компонентів інституту турботи відповідає необхідна практика. Ми стикаємося не із суб'єктивністю, даною як такою, а з процесами реалізації автономії, або аутопоезису (у дещо іншому сенсі, ніж той, що надає цьому терміну Франсіско Варела)» [2, с. 7].

Вплітаючи свій досвід роботи в клінічній теорії Лакана і практичний у клініці Ла Борд у свої антиестетичні починання, Гваттарі демонструє втілене прагнення з'єднати теоретичне і клінічне, стверджуючи, що естетичне, психологічне і соціальне глибоко взаємопов'язані.

Висновок

Насамкінець слід зазначити, що дослідження Фелікса Гваттарі в царині антиестетики та зсуву в бік естетики у сфері психоаналізу втілюють у собі глибоке запрошення до прийняття хаосу, множинності та творчості. Його роботи та клінічна участь у клініках Лакана і Ла Борда висвітлюють багатогранну природу його внеску, підкреслюючи складні зв'язки між естетикою, психоаналізом і реконфігурацією суспільства. Приймавши прозріння Гваттарі, ми отримуємо виклик переглянути наші стосунки з красою, порядком і передбачуваністю, сприяючи жвавішій і енергійнішій взаємодії зі складнощами існування.

Крім того, щоб отримати уявлення про клінічну та спільну діяльність Гваттарі, ми пропонуємо докладно вивчити інтерв'ю [1], у яких його досвід і перспективи перетинаються з його теоретичними та клінічними пошуками. Завжди цікаво занурюватися в багаті гобелени філософської та психоаналітичної думки.

Список використаних джерел:

1. Félix Guattari: As Pulsões (12/08/1992) — Entrevista Completa — Legendado em PT/BR. Clinicand — Psicanálise e Esquizoanálise, 2018. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=76gkLr8D-8Y> (date of access: 26.12.2023).
2. Guattari F. Chaosmosis: An Ethico-Aesthetic Paradigm / Barthes et al. Power Publications, 1995. 136 p.
3. Guattari F. The Three Ecologies. London: Athlone Press, 2000. 174 p.

ДИСКУСІЇ ДОВКОЛА КНИГИ СЛАВОЯ ЖИЖЕКА: «ОРГАНИ БЕЗ ТІЛ — ЩОДО ДЕЛЬОЗА ТА НАСЛІДКІВ»¹³

Книга Славоя Жижека «Органи без тіл. Про Дельоза та наслідки» [6] викликала безліч дискусій та роздумів у філософській спільноті. У своїй роботі Жижек досліджує ідеї Жюльєна Дельоза та їхні наслідки для нашого розуміння культури, політики та соціальних відносин. Наведу кілька цитат із книги для повнішого уявлення про дискусіях, які вона викликала.

Одним із ключових напрямів дослідження Жижека в його книзі є відношення між тілесністю та суб'єктністю, ґрунтуючись на ідеях Жюльєна Дельоза. У своїй книзі «Що таке філософія?» Дельоз і Гваттарі пишуть: «Концептуальний персонаж — це не представник філософа, скоріш навіть навпаки, філософ надає лише тілесну оболонку для свого головного концептуального персонажа та всіх інших, які слугують вищими заступниками, справжніми суб'єктами його філософії. Концептуальні персонажі — “гетероніми” філософа, а ім'я самого філософа — просто псевдонім його персонажів» [4]. Ця цитата демонструє ідею Дельоза про взаємодію між людьми, де тілесність сприймається як процес взаємодії та обміну, а не просто фізична оболонка.

Одна з основних тем, що порушуються у книзі, — це ідея «органів без тіла». Жижек використав цю концепцію, взяту з філософії Дельоза, щоб дослідити технологічні та соціальні наслідки інформаційної доби. Він розглядає вплив масових комунікацій, інтернету, соціальних мереж та інших технологій на самовизначення та свободу особистості.

Цитуючи з книги, одна з найбільш відомих фраз Жижека, пов'язана з темою «органів Дельоза» без «тіла Дельоза», звучить так: «“Органи без тіл” тут йдуть «проти течії»: їх вихідна посилка така, що під цим Дельозом (популярний образ

¹³ Панасюк М. Дискусії довкола книги Славоя Жижека: «Органи без тіл — щодо Дельоза та наслідків». *Theoretical and practical scientific achievements: research and results of their implementation: collection of scientific papers «Scientia» with Proceedings of the V International Scientific and Theoretical Conference*. Pisa, Italian Republic: International Center of Scientific Research. October 27, 2023. – С. 94–96.

Дельоза заснований на враженні від книг, написаних у співавторстві з Феліксом Гваттарі), є інший Дельоз, ближчий до психоаналізу і Гегеля, Дельоз, чії наслідки значно більш нищівні» [6].

Ця цитата вселяє роздуми про взаємодію технологій та людини в сучасному світі, і як наша ідентичність та особистість можуть виявитися залежними від наших пристроїв та віртуальних платформ.

Крім того, Жижек обговорює й інші філософські концепції Дельоза, такі як «добровільна кабала» / «добровільне рабство» (voluntary servitude), «шизогенез» / «схизмогенез» (schizogenesis) та «рефреймінг» (reframing) [6]. Він досліджує ці концепції у контексті політичної філософії, культурного капіталізму та масової культури. У цьому контексті, книга «Органи без тіл. Про Дельоза та наслідки» є глибоким філософським дослідженням, яке привертає увагу до важливих питань сучасного суспільства, таких як технологічний розвиток, ідентичність, влада і політика.

Одним із ключових понять, розглянутих Жижеком у своїй книзі, є поняття віртуальності, яке Дельоз розвиває у своїй роботі. У есе «Актуальне та віртуальне» Дельоз пише: «Віртуальності накладаються поверх актуального, яке їх розділяє. Два аспекти часу, актуальний образ сьогодення, що минає, і віртуальний образ минулого, що утримується, розрізняються в актуалізації, володіючи невизначеними межами, але взаємно обмінюються в кристалізації, доки стають нерозрізненними, кожен запозичуючи роль іншого» [5]. Ця цитата проливає світло на ідею Дельоза про віртуальність як щось реальне, але існуюче поза звичними категоріями реальності, що потребує мислення для його актуалізації.

Іншою важливою темою, яку обговорює Жижек, є політична філософія Дельоза. У своїй книзі «Розрізнення та повторення» Дельоз пише: «У симулякрі повторення вже орієнтовано на повторення, розрізнення — на розрізнення. Саме повторення повторюється, а розрізняюче розрізняється» [2]. Ця цитата підкреслює ідею Дельоза про важливість репетицій / повторів соціальних відносин у політичній сфері для консервативного суспільства, тоді як менш

традиційні — ліберальні уявлення про незалежні та відмінні сутності виявляються такими, що непокоять.

Крім того, Жижек також обговорює взаємодію суб'єкта з дезір у своїй книзі, спираючись на ідеї Дельоза. Антонен Арто писав: «Тіло є тіло, воно одне, у нього немає потреби в органах, тіло не організм, організми — вороги тіла, все, що ми робимо, відбувається саме собою, без допомоги якогось органу, всякий орган — паразит...» [1]. Дельоз та Гваттарі використали цю концепцію у своїй роботі «Тисяча плато», щоб підкреслити активність дезір / бажання та його вплив на суб'єкта, відриваючись від традиційних ідеалів та відкриваючи нові перспективи на користь того, що Арто називав «розвтіленням» / «розутілесненням» / декорпоризацією реальності (*decorporisation de realite*) [1; 3].

Однією з ключових тем, порушених Жижеком, є ставлення Дельоза до органічності і тілесності. У своїй роботі Жижек пише: «Розкрити як поняття «орган без тіла» (що перевертає дельозіанське поняття «тіла без органів»), що відіграє ключову роль не тільки у формальному аналізі, а й по відношенню до нових фігур революційної суб'єктивності» [6]. Жижек надає цій концепції сильне значення і вважає, що вона містить глибокі наслідки для самого розуміння суб'єкта та його взаємодії з навколишнім світом.

Цитуючи критиків Дельоза, Жижек пише: «І, зрештою, щодо політики, глухий кут і імпотенцію популярної «дельозіанської політики» розкрито, а контури іншої «дельозіанської політики» змальовані» [6]. Тут Жижек застосовує дельозівську ідею віртуальності, де суб'єктність присутня лише у потенційній формі його матеріального об'єкта, яким тут виступає сам Дельоз. Це перевертає традиційне уявлення про суб'єкт і пов'язані з ним органи та тіло.

Жижек також торкається теми дезір, яку Дельоз обговорює у своїй книзі, особливо на основі своєї теорії про бажання / дезір (*désir*). Жижек пише про: «уловлювання внутрішньої напруги дельозіанської думки між Анти-Едіпом та Логікою Сенсу, між Дельозом, який оспівує продуктивну множинність Становлення проти уречевленого закону та Дельозом стерильності становлення безтілесного Сенсу-Події» [6]. Тут Жижек пропонує ідею суб'єктності, яка

набуває нової сили й енергії через дезір, дозволяючи суб'єкту трансформуватися й у нових формах.

Однією із центральних тем роботи Жижека є ідея «контролюючого капіталістичного суспільства» Дельоза. Він пише: «“Анти-Едіпіальна” критика психоаналізу, і т.д. як розмінна монета сьогодношньої академії — не кажучи про те, що Дельоз дедалі більше служить теоретичною основою сьогодношніх Лівих антиглобалістів та їхньому опору капіталізму» [6]. Ця цитата порушує важливе питання щодо впливу норм і контролю на нашу свідомість і свободу мислення. Багато філософів і культурологів почали міркувати про те, наскільки ми дійсно вільні в суспільстві, контрольованому нормативами та політичними очікуваннями інгрупи (in-group).

Ще одна цікава тема, піднята у книзі, пов'язана з проблемою індивідуальності та соціальної ідентичності. Жижек пише: «У минулому десятилітті Дельоз постав як центральний референт сучасної філософії: поняття на кшталт “резистентної множини”, “номадична суб'єктивність”» [6]. Ця цитата викликала дискусії про те, наскільки можливо зберегти індивідуальність у суспільстві, де всі ми, по суті, піддаємося масовому спостереженню та соціальному контролю.

Однак, незважаючи на викликані дискусії, Жижек закликає нас не зупинятися на поверхні, а рухатись далі. Він пише: «Мета для критики включає ті аспекти дельозіанізму, який, видаючи себе за радикалістський шик, в результаті перетворюють Дельоза на ідеолога сьогодношнього “digital-капіталізму”» [6]. Славою Жижек намагається у своїй роботі піти далі за традиційні обговорення і викликати в нас почуття невибагливості та бажання просуватися вперед.

Загалом книга Славоя Жижека «Органи без тіл. Про Дельоза та наслідки» викликала безліч дискусій. Вона сприяла глибшому розумінню ідей Жюльєна Дельоза та його значущості нашій сучасності. Дискусії, що виникають, охоплюють широке коло тем, від обговорення індивідуальності та соціального контролю до впливу норм та ідентичності на нашу свідомість. Книга служить

стимулом для роздумів та пошуку нових шляхів у філософії та соціальних науках. Жижок стимулює нас рухатися далі, відмовляючись від поверхневих уявлень і просуваючись до глибших ідей.

Список використаних джерел:

1. Artaud, A. (2003). *Pour en finir avec le jugement de dieu: Suivi de le théâtre de la cruauté*. Gallimard Education.
2. Deleuze, G. (1968). *Différence et répétition*. Presses Universitaires de France — PUF.
3. Deleuze, G., & Guattari, F. (1987). *A thousand plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. University of Minnesota Press.
4. Deleuze, G., & Guattari, F. (2013). *Qu'est-ce que la philosophie ?* Minuit.
5. Deleuze, G., & Parnet, C. (2007). *Dialogues II*. Columbia University Press.
6. Žižek, S. (2004). *Organs Without Bodies: Deleuze and Consequences*. Psychology Press.

Розділ III. Фуко

10 УРОКІВ ЗІБРАННЯ ЛЕКЦІЙ М. ФУКО «СУСПІЛЬСТВО МАЄ БУТИ ЗАХИЩЕНЕ»¹⁴

Курс лекцій Мішеля Фуко «Суспільство має бути захищене» [1] (ориг. фр. — «Il faut défendre la société» [3], Cours au Collège de France (1975—1976), або англ. — “Society Must Be Defended” [4], Michel Foucault Lectures at the Collège de France, 5), прочитаних автором у Колеж де Франс, одному з найпрестижніших вищих навчальних закладів Франції, у 1975—1976 роках, відкриває перед нами широке коло питань, пов'язаних з політичною філософією та системами влади. Фуко відділяється від традиційних уявлень про владу та суспільство, передаючи нам нові уявлення про їхні взаємозв'язки та ролі. Твір Фуко, у якому автор висловлює свої погляди на важливі аспекти соціальної організації, наповнений цікавими роздумами та думками автора.

1. Влада та контроль за індивідом.

М. Фуко розглядає питання влади та контролю за індивідом, вказуючи на необхідність обмежень для функціонування будь—якої політичної системи та супроводження владної діяльності цими обмеженнями. У творі Фуко проголошує: «Не треба, я вважаю, вбачати в індивіді свого роду елементарну частинку, найпростіший атом, багатозначну та інертну матерію, до якої влада застосовується, на яких впливає, підкоряючи собі індивідів чи ламаючи їх. Насправді один із перших наслідків застосування влади полягає в тому, що вона веде до конституювання та ідентифікації індивідів з тіл, жестів, промов, бажань. Тобто індивід не є візаві влади; він, на мою думку, один із перших її результатів. Індивід є результатом влади, і в той же час, в тій же мірі, якою він є її результатом, він є і її посередником: влада переноситься за допомогою індивіда,

¹⁴ Панасюк М. 10 уроків зібрання лекцій М. Фуко «Суспільство має бути захищене». *Науковий простір: актуальні питання, досягнення та інновації: матеріали VI Міжнародної наукової конференції, м. Київ, 15 грудня, 2023 р.* / Міжнародний центр наукових досліджень. — Вінниця: ТОВ «Укрлогос Груп, 2023. — С. 402–404.

якого вона створила» [1, с. 48—49]. Ця цитата показує, що Фуко вважає, що конституювання індивіда є ключовим фактором для збереження влади та контролю за суспільством.

2. Суспільна інженерія та біополітика.

У своїй лекції Фуко спрямовує нашу увагу на важливість різноманітних механізмів та стратегій суспільної інженерії, відповідаючи на запитання: «На що спрямована нова технологія влади, біополітика, біовлада, яка перебуває на шляху встановлення? Я вам про це щойно сказав у двох словах: мається на увазі сукупність процесів, що включають пропорцію народжень і смертей, рівень відтворення, зростання населення і т. д.» [1, с. 257]. Він звертає увагу на роль контролю за індивідом у цьому процесі, вказуючи на потребу захисту суспільства через цей контроль.

3. Паноптикон та суспільний нагляд.

У творі Фуко акцентується увага на понятті паноптикону (інший варіант написання — паноптикум), розвинутого Джеремі Бентамом, який він проаналізував у своїй книзі «Покарання та винагороди» [2] (“Punishments and Rewards”, 1811 р.). М. Фуко досліджує паноптичну структуру для розуміння системи нагляду та контролю в суспільстві, вказуючи на важливість цього аспекту в побудові соціальних відносин. Поняття зла — «усіх видів зла» — уже включено в саме поняття винагороди Бентама, тобто покарання є корисним; Бентам наполягає на тому, що протилежність винагороди — біль чи покарання — створює позитивний ефект, який підтримує реальну цінність винагороди [5].

4. Політична влада та індивідуальна свобода.

Фуко звертає увагу на взаємозв'язок політичної влади та індивідуальної свободи, намагаючись зрозуміти, як влада може бути захищена і контрольована з урахуванням індивідуальних прав та свобод. Так, він пише, апелюючи до класичної моделі Гоббса: «Загалом треба звільнитися від моделі Левіафана, моделі штучної людини, робота, рівною мірою створеного з різних частин і унітарного, який включає всіх реальних індивідів і в якому громадяни уособлюють тіло, а верховна влада втілює душу. Потрібно вивчати владу поза

моделлю Левіафана, поза областю, обмеженою юридичною суверенністю та інститутом держави; мова йде про аналіз, що виходить з техніки та тактики панування. Ось той методологічний напрям, якому, я думаю, потрібно слідувати і якому я намагався слідувати в тих різноманітних дослідженнях, які ми проводили в попередні роки щодо влади в галузі психіатрії, дитячої сексуальності, системи покарання і т.д.» [1, с. 53].

5. Стратегії нагляду та контролю.

М. Фуко розглядає вплив соціальної дисципліни та контролю на формування суспільства, вказуючи на їхню взаємозалежність та важливість для збереження стабільності та порядку існуючої системи. Фуко розрізняє тактики індивідуації та множинності, вводячи термін «людина—рід»: «Нова, не дисциплінарна техніка влади — на відміну від дисципліни, яка звернена до тіла, — застосовується до життя людей або, можна сказати, вона звернена не до людини—тіла, а до живої людини, до людини як живої істоти; в крайньому випадку, можна сказати, до людини—роду. Точніше, я сказав би так: дисципліна здатна керувати множинністю людей, оскільки ця множинність може і повинна перетворитися на індивідуальні тіла, що підлягають нагляду, дресирування, використання, при нагоді, покарання» [1, с. 256].

6. Взаємозв'язок влади та знання.

Згідно з Фуко, влада тісно пов'язана зі знанням, і він підкреслює, що — «Форми дисципліни виступають таким чином носіями дискурсу порядку, але не юридичного порядку, що виходить із суверенітету, а дискурсу природного порядку, тобто норми. Вони визначають не кодекс закону, а кодекс нормалізації і обов'язково пов'язані з теорією, але не права, а гуманітарних наук. Тому для різноманітних форм дисципліни юриспруденцією є знання, що виробляється в клініках» [1, с. 57].

7. Становлення і перетворення суспільства.

М. Фуко розглядає процес становлення і перетворення суспільства як складний процес, підкреслюючи потребу в сталому контролі та захисті від потенційних загроз: «Ось слава і ганьба дискурсу про раси, що борються. Я хотів

вам показати дискурс, який разом відокремив нас від орієнтованої на верховну владу історико—юридичної свідомості і змусив нас увійти в іншу форму історії, в інший час, в якому одночасно мріють і знають, мріють і розуміють, коли питання про владу не може бути відокремлене від питання про поневолення, звільнення та незалежності. Петрарка запитував себе: “Чи є щось в історії, що б не було похвалою Риму?”. А ми — і це, звичайно, характеризує нашу історичну свідомість і пов'язано з появою контрїсторії, ми запитуємо себе: “Чи є щось в історії, що не було б закликом до революції чи страхом перед нею?”. Я ж просто додаю до цього: “А якщо Рим знову перемає революцію?”» [1, с. 99].

8. Дисциплінарні інституції та підпорядкування.

Автор розглядає відносини влади та підпорядкування в суспільстві, вказуючи на те, що — «Ось чому в боротьбі проти узурпації влади з боку дисциплінарних механізмів, проти піднесення пов'язаної з науковим знанням влади ми в сучасних умовах маємо в своєму розпорядженні один, очевидно, — надійний, — метод, а саме, — звернення або повернення до права, побудованого на принципі суверенітету, заснованого на цьому старому принципі» [1, с. 58]. Ця цитата відображає його погляд на постійний і необхідний характер владної структури. Твір розглядає роль дисциплінарних установ у суспільстві та їхню взаємодію з громадянами.

9. Критика репресивних інститутів влади.

М. Фуко висловлює критику інститутів влади, вказуючи на необхідність переосмислення їх функцій та впливу на суспільство. Фуко аналізує поняття політичної репресії та її вплив на суспільство, звертаючи увагу на різні форми політичного тиску. Перефразовуючи відому максиму Клаузевіца, він заявляє: «Так ми отримуємо першу гіпотезу — механізм влади зводиться, в основному і головним чином до репресії; — і другу гіпотезу — влада це війна, війна, продовжена іншими засобами» [1, с. 36].

10. Роль інтелігенції та громадянської активності.

Нарешті, Фуко акцентує увагу на важливості ролі інтелігенції та громадянської активності для забезпечення захисту суспільства та контролю за

владою. Він наголошує на децентралізації громадянської участі та суспільного впливу на владні інституції: «Я думаю, що переважно локальний характер критики вказує на появу свого роду автономного, нецентралізованого теоретичного виробництва, такого, яке не має на підтвердження своєї цінності потреби в санкції з боку загального знання» [1, с. 27].

У цій статті ми мали на меті звести до купи основні думки та ідеї Мішеля Фуко із курсу лекцій «Суспільство має бути захищене». Роботи французького філософа—постструктураліста відкривають нові способи розуміння влади, контролю та суспільних відносин. Ці цитати та концепції відображають важливі аспекти філософських поглядів Фуко, які і досі інтригують та надихають на дискусії в галузі політичної філософії, культурології та соціології.

Список використаних джерел:

1. Фуко М. Потрібно захищати суспільство: Курс лекцій, прочитаних у Колеж де Франс у 1975—1976 навчальному році. — СПб.: Наука, 2005. — 312 с.
2. Bentham J. Part third: Of punishments. *Theory of legislation (translated from the French of Etienne Dumont)*. / trans. by R. Hildreth. London. P. 322—357. URL: <https://doi.org/10.1037/12200—008> (date of access: 08.12.2023).
3. Foucault M. *Il faut defendre la société*. Paris: Gallimard, 1997. — 283 p.
4. Foucault M. *Society Must Be Defended*. Penguin Books Ltd, 2004. — 336 p.
5. Hixson R. F. Bentham's "The Rationale of Reward". *The Journal of the Rutgers University Libraries*. 2012. Vol. 43, no. 1. URL: <https://doi.org/10.14713/jrul.v43i1.1606> (date of access: 08.12.2023).

ПОЛІТИЧНА ФІЛОСОФІЯ ДЖУДІТ БАТЛЕР: ВПЛИВИ МІШЕЛЯ ФУКО¹⁵

Політична філософія Джудіт Батлер відіграє важливу роль у сучасному політичному дискурсі. Її роботи надають глибокого розуміння сутності влади, сексуальності, ідентичності та політичної резистенції. Одним із найбільш впливових джерел для Батлер став французький філософ Мішель Фуко. Його ідеї про владу, дисципліну та сексуальність значно вплинули на політичну філософію Батлер. У даній статті ми розглянемо вплив Фуко на політичну філософію Джудіт Батлер та проаналізуємо її філософські наративи, які підтверджують цей вплив.

Один з ключових аспектів, на які Фуко вплинув на Батлер, — це розуміння влади як дисциплінарного механізму. Він аналізує, як влада проникає в усі сфери життя, контролюючи та нормалізуючи наші дії. Батлер використовує цю ідею у своїй роботі, зокрема, у книзі «Сила слова: політика перформативу» [3], де вона стверджує:

«Фуко пише: “Треба спробувати віднайти владу на крайньому етапі її застосування, де вона завжди менш законна за своїм характером” (97). Предметом, для Фуко, точно є *не* [курсив Дж. Батлер — М. П.] крайнощі застосування влади. У антиволюнтаристському розгляді влади, як пише Фуко:

“Аналіз [влади] не повинен намагатися розглядати владу з її внутрішньої точки зору і... повинен утримуватися від постановки подібного до лабіринту — питання без відповіді: «Хто тоді має владу і що він має на увазі? Яка мета того, хто володіє владою?» Натомість це випадок вивчення влади в тому місці, де її намір, якщо він є, повністю вкладено в її реальні та ефективні практики”. (97)

¹⁵ Панасюк М. Політична філософія Джудіт Батлер: Впливи Мішеля Фуко. *Глухівські цитання* – 2023. *Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук: Збірник матеріалів XIII міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* / За заг. ред. А.С. Полякова. – Глухів, 2023. – С. 45-47. – URL: <http://gnpu.edu.ua/index.php/ua/nauka/podii-ta-oholoshennia>.

Цей перехід від суб'єкта влади до набору практик, у яких влада актуалізована у своїх наслідках, сигналізує, для Фуко, про відхід від концептуальної моделі суверенітету, — яка, як він стверджує, домінує в мисленні про політику, право та питання права. Серед тих самих практик, які Фуко протиставляє практиці суб'єкта, є ті, які намагаються пояснити формування самого суб'єкта:

“Запитаймо... як речі працюють на рівні постійного підкорення, на рівні тих довготривалих та безперервних процесів, яким підпорядковуються наші тіла, які керують нашими жестами, диктують нашу поведінку тощо... Ми повинні спробувати з'ясувати, як відбувається те, що суб'єкти поступово, прогресивно, реально й матеріально формуються через безліч організмів, сили, енергії, матеріали, бажання, думки тощо. Ми повинні спробувати *зрозуміти підпорядкування в його матеріальній позиції як конституцію суб'єктів*” (97, курсив мій [Дж. Батлер — М. П.])» [3, с. 79].

Ця розлога цитата підтверджує вплив Фуко на Дж. Батлер, оскільки остання рясно цитує першоджерело — «Знання/Владу» М. Фуко [5] та використовує його ідеї про владу як дисципліну та нормалізацію.

Ще одним важливим аспектом, який Батлер взяла від Фуко, є розуміння сексуальності як політичного інструменту. М. Фуко вважав, що сексуальність є важливим аспектом влади, оскільки вона використовується для контролю та регулювання нашого тіла та поведінки. Батлер розвиває цю ідею у своїй статті «Тіла та влада: новий погляд» [2], де вона пише:

«Ранній підхід Фуко до питання про тіла та владу, мабуть, найкраще відомий з його аналізу тіла в'язня у «Наглядати і карати». [1] Багато хто з нас читали і перечитували цей аналіз і намагалися зрозуміти, як влада діє на тіло, а також як влада впливає на створення та формування тіла. Різниця між ними прикра, — оскільки здається, що в тій мірі, у якій влада діє на тіло, тіло передує владі; і в тій мірі, в якій влада формує тіло, тіло певним чином або певною мірою створюється владою. Це можна чітко знайти в описі самого Фуко. У «Наглядати і карати» він, наприклад, пише, що “системи покарань мають бути розташовані

в певній «політичній економії» тіла» [1]. І коли він намагається визначити, як тіло «безпосередньо залучене в політичне поле», він описує процес таким чином:

«Відносини влади мають негайний вплив на нього; вони вкладають у нього, позначають, тренують, катують, змушують виконувати завдання, здійснювати церемонії, продукувати знаки» [2]. Ця цитата є прикладом впливу Фуко на Батлер, оскільки вона використовує його погляди на сексуальність як інструмент «політичної економії».

Крім того, Батлер також використовує поняття «ідентичності» у своїй політичній філософії, яке вона отримала від Фуко. М. Фуко стверджував, що ідентичність є соціальним конструктом, який формується через владу та дисципліну. Дж. Батлер використовує цю ідею у своїй книзі «Гендерний клопіт: фемінізм і підрив ідентичності» [4], де вона пише:

«Фундаменталістський дискурс щодо політики ідентичності припускає, що ідентичність спочатку має існувати, щоб можна було розробити політичні інтереси, а вже згодом — й політичні дії. Мій аргумент полягає в тому, що не обов'язково має бути «виконавець, який стоїть за вчинком», але що «діяч» по-різному конструюється у вчинку і через нього. Це не повернення до екзистенційної теорії самості — Я, конституційованої у вигляді її дій, оскільки екзистенційна теорія підтримує додискурсивну структуру як для Я, так і для його дій. Мене тут зацікавила саме дискурсивно мінлива конструкція кожного всередині себе та через іншого» [4, с. 142].

Ця цитата є прикладом впливу Фуко на Дж. Батлер, оскільки вона використовує його погляди на ідентичність як соціальний конструкт.

М. Фуко також вплинув на Батлер у питанні політичної резистенції. Він стверджував, що політична резистенція може бути ефективною тільки тоді, коли вона заснована на розумінні та розкритті механізмів влади. Дж. Батлер розвиває цю ідею у своїй книзі «Сила слова: політика перформативу» [3], де вона пише:

«Прийняти ім'я, яким вас називають, — це не просто підпорядкування попередньому авторитету, оскільки ім'я вже вирване з попереднього контексту

та вступило до праці самовизначення. Слово, яке ранить, стає інструментом спротиву під час передислокації, що руйнує колишню територію її дії» [3, с. 163].

Ця цитата є прикладом впливу Фуко на Батлер, оскільки вона використовує його погляди на політичну резистенцію. Погляд Фуко на відносини влади полягає в тому, що вони передбачають постійну боротьбу між протиборчими силами, де на механізми влади можуть претендувати особи чи групи, що володіють контрgegемонією [6]. Це означає, що можливий розворот і переприсвоєння владних механізмів. Коментарі М. Фуко щодо дискурсу чітко свідчать про цю динаміку:

«Ми повинні розуміти дискурс як серію переривчастих сегментів, тактична функція яких не є ані однорідною, ані стабільною [...] Дискурс може бути як інструментом, так і ефектом влади, але також і перешкодою, каменем спотикання, точкою опору та відправною точкою для протилежної стратегії. Дискурс передає і створює владу; він зміцнює її, але також підриває та викриває її, робить її вразливою і дає змогу їй перешкодити» [6].

У підсумку, політична філософія Джудіт Батлер значним чином позначена ідеями Мішеля Фуко. Він надав їй розуміння влади як дисципліну, сексуальності як політичного інструменту, ідентичності як соціального конструкту та політичної резистенції. Ідеї, які були проаналізовані у цій статті, підтверджують вплив Фуко на Дж. Батлер та демонструють, як він вплинув на розвиток її політичної філософії.

Список використаних джерел:

1. Фуко М. Наглядати й карати: Народження в'язниці. Київ: Основи, 1998. 392 с.
2. Butler J. Bodies and power, revisited. *Radical Philosophy*. 2002. No. 114, Jul/Aug. P. 13–19. URL: <https://www.radicalphilosophy.com/article/bodies-and-power-revisited> (date of access: 04.11.2023).
3. Butler J. *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. New York: Routledge, 1997. 185 p.

4. Butler J. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (Thinking Gender). New York: Routledge, 1989. 192 p.

5. Foucault M. *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977*. New York: Pantheon Books. 270 p.

6. Mills C. Contesting the Political: Butler and Foucault on Power and Resistance. *Journal of Political Philosophy*. 2003. Vol. 11, no. 3. P. 253–272. URL: <https://doi.org/10.1111/1467-9760.00177> (date of access: 04.11.2023).